

FORVUM

Acta Juridica et Politica

III. évfolyam,
2. szám

SZEGED • 2013

ANTAL TAMÁS

Az angol esküdtsek történetének
rövid foglalata

EMBER ALEX

A magyar társadalombiztosítás története
a kezdetektől 1846-ig

GOMBOS KATALIN

A polgári és kereskedelmi ügyekben
folytatott igazságügyi együttműködés
jelenlegi helyzete az Európai Unióban

GYÉMÁNT RICHÁRD

A hétfalusi csángók nemzetiségi
és felekezeti sajátosságai

HEKA LÁSZLÓ

A Koszovói Köztársaság alkotmányjogi
berendezkedése

MILANOV VIKTOR

A bulgáriai török kisebbség politikai és
társadalmi helyzete

NAGY ZSOLT

A külső és belső jogi kultúrák eltérései, avagy
az olasz jogi eljárások késedelme

NÁNÁSI LÁSZLÓ

Az első magyar jogász-akadémikus,
Szlemenics Pál élete és munkássága
(1783-1856)

BÉLA RÉVÉSZ

NATO and Securitate Files on the Situation of
Transylvania in the 70s-80s

WILFRIED SCHLÜTER – SZABÓ HELGA

A német családi jog áttekintése

SZONDI ILDIKÓ – NAGY GABRIELLA

A munkával való elégedettség nemzetközi
összehasonlításban

LEVENTE VÖLGYESI

The First Building Act of Hungary
(Act VI of 1937)

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

FORVM

Acta Juridica et Politica

III. évfolyam
2. szám

SZEGED
2013

Redigunt

ATTILA BADÓ, MÁRTA DEZSŐ, ZSUZSANNA FEJES, KLÁRA GELLÉN,
ATTILA HARMATHY, MÁRIA HOMOKI-NAGY,
ÉVA JAKAB, JÓZSEF LICHTENSTEIN, LÁSZLÓ NÁNÁSI,
ARNDT SINN, ZSOLT SZOMORA, GERHARD THÜR

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

FORVM Szeged

Szerkesztőbizottság:

BADÓ ATTILA, DEZSŐ MÁRTA, FEJES ZSUZSANNA, GELLÉN KLÁRA,
HARMATHY ATTILA, HOMOKI-NAGY MÁRIA,
JAKAB ÉVA, LICHTENSTEIN JÓZSEF, NÁNÁSI LÁSZLÓ,
SINN ARNDT, SZOMORA ZSOLT, THÜR GERHARD

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Technikai szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Kiadja

HAJDÚ JÓZSEF

dékán

Kiadványunk rövidítése

FORVM Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Univ.

TARTALOMJEGYZÉK

ANTAL TAMÁS	
Az angol esküdtszék történetének rövid foglalata.....	5
EMBER ALEX	
A magyar társadalombiztosítás története a kezdetektől 1846-ig.....	31
GOMBOS KATALIN	
A polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés jelenlegi helyzete az Európai Unióban.....	49
GYÉMÁNT RICHÁRD	
A hétfalusi csángók nemzetiségi és felekezeti sajátosságai.....	67
HEKA LÁSZLÓ	
A Koszovói Köztársaság alkotmányjogi berendezkedése.....	105
MILANOV VIKTOR	
A bulgáriai török kisebbség politikai és társadalmi helyzete.....	131
NAGY ZSOLT	
A külső és belső jogi kultúrák eltérései, avagy az olasz jogi eljárások kéسدelme.....	151
NÁNÁSI LÁSZLÓ	
Az első magyar jogász-akadémikus, Szlemenics Pál élete és munkássága (1783–1856).....	171
BÉLA RÉVÉSZ	
NATO and Securitate Files on the Situation of Transylvania in the 70s-80s.....	197
WILFRIED SCHLÜTER – SZABÓ HELGA	
A német családi jog áttekintése.....	217
SZONDI ILDIKÓ – NAGY GABRIELLA	
A munkával való elégedettség nemzetközi összehasonlításban.....	271
LEVENTE VÖLGYESI	
The First Building Act of Hungary (Act VI of 1937).....	293

WILFRIED SCHLÜTER – SZABÓ HELGA*

A német családi jog áttekintése**

(Überblick über das deutsche Familienrecht)

Egyre inkább nemzetközivé váló környezetünkben a családi kapcsolatok sem feltétlenül korlátozódnak egy-egy országra, ezért érdemes megvizsgálni, hogy milyen megoldásokat választanak más jogrendszerek a dinamikusan változó családi jogviszonyok rendezésére. Tanulmányunk a német családi jog legfontosabb anyagi jogi szabályainak rendszerébe nyújt magyar nyelvű bepillantást. A legfontosabb kifejezések német nyelvű felülbiztosításával célunk, hogy az áttekintés jogi szaknyelvi útmutatóként is szolgáljon.

Tanulmányunk elején felhívjuk a figyelmet az elmúlt évtizedek jelentős jogszabályi változásaira, majd ismertetjük a német családi jog alkotmányjogi gyökereit, a házasság és család intézményének alkotmányos alapelvét. Ezt követően a családi jog két esszenciális területét, a házassági és a gyermekjogot szemlélítjük. A házassági jog körében a házasságkötés, a házasság felbontása, a házassági vagyoni jog és a tartás fő rendelkezéseire térünk ki. A vagyoni jog körében részletesen bemutatjuk a német törvényes házassági vagyoni jogi rendszert. Mivel az új Ptk. választható vagyoni jogi rendszerként nevesíti a jogintézményt, így a magyar olvasó számára különösen érdekes lehet a német szabályozás és joggyakorlat.

A szülő-gyermek viszony vonatkozásában az anyagi gyermekjog szabályai irányadóak, amelynek központi eleme a nemzetközi egyezményeknek megfelelően Németországban is a gyermek érdekének legszélesebb körű érvényre juttatása. Kitérünk a leszármazás, az apaság, az anyaság, az örökbefogadás és a szülői felügyelet intézményének fő jellemzőire, amelynek keretében felvázoljuk az apai jogok területét érintő legújabb változásokat is.

Végezetül röviden összefoglaljuk a bejegyzett élettársi kapcsolat és az élettársi kapcsolat aktuális jogpolitikai helyzetét. A német jogalkotó a bejegyzett élettársi kapcsolat alatt, a magyar felfogáshoz hasonlóan, kizárólag két azonos nemű személy kapcsolatot érti, az élettársi kapcsolat kérdéseit pedig egyáltalán nem szabályozza.

Az áttekintés során utalunk a magyar családi jog vonatkozó rendelkezéseire, különös tekintettel a 2014-ben hatályba lépő új Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvére.

* Dr. iur. Dr. h. c. (mult.) Wilfried Schlüter a Westfälische Wilhelms-Universität Münster emeritált professzora és dr. jur. Szabó Helga, LL.M. az Universität Potsdam tudományos segédmunkatársa.

** A tanulmány WILFRIED SCHLÜTER: *BGB-Familienrecht* (Münster, 2012.) könyve alapján íródott.

A. A jelenlegi törvényi szabályozás (*Die derzeitige gesetzliche Regelung*)

A családjog legfontosabb anyagi jogi szabályait a német Polgári Törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch, röviden BGB) 4. könyve (1297–1921. §§) tartalmazza. Ennek fő részei a polgári házasság, a rokonság, továbbá a gyámság és a gondnokság. Az ún. nyugellátási kompenzáció intézménye és a bejegyzett élettársakra¹ vonatkozó szabályok nem a BGB-ben, hanem külön törvényben találhatóak. A vonatkozó eljárási szabályokról a Családjogi ügyekben való eljárásról és az önkéntes joghatósági ügyekről szóló törvény² rendelkezik. A következőkben, a jogszabályi háttér és a joggyakorlat legfontosabb elemét kiemelve kívánunk a hatályos német családjogról átfogó képet nyújtani.

B. Családjogi újdonságok (*Neuere Entwicklungen im Familienrecht*)

A német családjog területén az utóbbi évtizedekben – egyetlen más polgári jogterülethez sem hasonlítható – strukturális átalakulás figyelhető meg. Az átfogó reformok alapja, hogy a család, mint közösség idővel elveszítette gazdasági-termelői funkcióját, illetve gyökeresen megváltoztak a házastársak egymás közötti és gyermekeikhez fűződő kapcsolatáról alkotott társadalmi elképzelések is. A jogalkotó pedig ennek megfelelően, töretlen újítási kedvvel reagál a társadalmi változások támasztotta elvárásokra.

Az Alaptörvény (Grundgesetz, GG)³ 1949-es hatályba lépéséig uralkodó patriarchális családképet felváltotta a házastársak partnerségén és egyenjogúságán alapuló felfogás. A GG 3. cikk (2) bek. kimondja, hogy *férfiak és nők egyenlő jogokkal rendelkeznek*; az állam támogatja egyenjogúságuk gyakorlati érvényesülését, és elősegíti a hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölését. A *házastársi egyenjogúság* alapelve fokozatosan, számos családjogi reformtörvény útján alakult ki, amelyek közül az alábbiakban csak a leglényegesebbeket mutatjuk be:

1. A férfiak és nők egyenjogúságáról szóló törvény (1957)⁴ a *közszerzeményi rendszert (Zugewinnngemeinschaft) törvényes vagyoni jogi rendszerként* vezette be, amellyel a házassági vagyoni jog területén juttatta érvényre az egyenjogúság követelményét.

¹ *Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft* (Lebenspartnerschaftsgesetz – LPartG) vom 16.02.2001 (BGBl. I S. 266).

² *Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit* (FamFG) vom 17.12.2008 (BGBl. I S. 2586), 111–341. §§.

Magyarázat: A német szövetségi törvényeket 1949 – az Alaptörvény (Grundgesetz, GG) hatályba lépése – óta a Bundesgesetzblattban, azaz a „Szövetségi közlönyben” hirdetik ki. Ennek hivatalos rövidítése BGBl. 1951 óta két részben jelenik meg: I. részében (BGBl. I) hirdetik ki többek között a szövetségi törvényeket, II. részében pedig nemzetközi egyezmények, illetve azok kihirdetéséről szóló törvények kapnak helyet. Az eredeti törvényszövegek visszakeresésének megkönnyítése érdekében a törvények elnevezését és a közzététel forráshelyét azok eredeti formájában lábjegyzeteljük. A német Szövetségi Igazságügyi Minisztérium (Bundesministerium für Justiz) által működtetett www.gesetze-im-internet.de oldalon keresztül elektronikus formában érhetőek el a szövetségi törvények.

³ *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* vom 23.05.1949 (GG), BGBl. 1949, S. 1.

⁴ *Gesetz über die Gleichberechtigung von Mann und Frau auf dem Gebiet des bürgerlichen Rechts* vom 18.06.1957 (GleichberG), BGBl. I, S. 609.

2. A házasság felbontását és az azzal kapcsolatos jogkövetkezmények szabályozását az Első házassági és családügyi reformtörvény⁵ alakította át. Az addig érvényesülő vét-kességi elv helyét átvette a hatályos magyar jogban is ismert *feldültkési elv* (*Zerrüttungsprinzip*). A házastársi tartás is átlényegült, továbbá teljesen új jogintéz-ményként került bevezetésre a *Versorgungsausgleich*, amelynek tartalmát leginkább a „nyugellátási kompenzáció” elnevezés tükrözi (lásd D. VII.). A BGB a hagyományos családmoddell alapul véve egészen 1977-ig előírta, hogy a feleség elsődlegesen a háztar-tásért, a férj pedig a család eltartásáért felelős. A reformtörvénynek köszönhetően ennek helyére a *házastársak partnerségén alapuló felfogás* (*Partnerschaftsprinzip*) került.

3. A *házastársi névviseelési jogot* a Családi névjog újraszabályozásáról,⁶ illetve a Há-zassági és bejegyzett élettársi névviseelési jog módosításáról szóló törvények⁷ korszerű-sítették.

4. A GG hatására jelentősen átalakultak a *gyermek jogairól és a szülők gyermeke-ikkel szemben fennálló köteleességeiről* alkotott elképzelések is. Egyre nagyobb jelentő-séget nyert a család jog területén az az álláspont, amely szerint a gyermeket önálló sze-mélyiségként, az őt megillető jogok alanyaként kell tisztelni, a szülők pedig kötelesek a gyermek érdekeit biztosítani és elősegíteni. A GG 6. cikk (5) bekezdésének megfelelően a házasságon kívül született gyermeket ugyanolyan testi, lelki fejlődés és társadalmi jogállás illeti meg, mint a házasságban született gyermeket.

5. A gyermeki jogok fejlődésének fontos része a Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht, BVerfG) és az Emberi Jogok Európai Bírósága (Europäisches Gerichtshof für Menschenrechte, EGMR) ítélkezési gyakorlata. Mindkét bíróság számos törvényi rendelkezést nyilvánított alkotmányellenesnek és szólította fel a törvényhozót a német Alaptörvénnyel összhangban álló szabályozás megalkotására. Kiemelkedő jelentőségű a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án elfogadott ENSZ Egyezmény, amely Németországban 1992. április 5-én, Ma-gyarországon pedig néhány hónappal korábban, 1991. november 22-én lépett hatályba. Az Egyezmény célja, hogy az addiginál átfogóbb védelmet biztosítson a részes álla-mokban élő gyermekek számára. Az Egyezmény 18. cikk (1) bekezdése alapján a részes államok kötelesek minden erejükkel arra törekedni, hogy – a házasságkötés tényétől függetlenül – biztosítsák a szülők közös felelősségét a gyermek nevelése és fejlődése tekintetében. Ugyanezen bekezdés nyomatékosítja, hogy elsősorban a szülők és nem az állam feladata, hogy a *gyermek legfőbb érdekének megfelelően*⁸ gondoskodjanak a gyermekük neveléséről és fejlődéséről.

⁵ *Erstes Gesetz zur Reform des Ehe- und Familienrechts* (1. EheRG) vom 14.06.1976., BGBl. I S. 1421.

⁶ *Gesetz zur Neuordnung des Familiennamensrechts* vom 16.12.1993, BGBl. I S. 2054.

⁷ *Gesetz zur Änderung des Ehe- und Lebenspartnerschaftsrechts*, 06.02.2005, BGBl. I S. 203.

⁸ A fogalom a részes államok gyermekjogának központi eleme. Itt érdemes megjegyezni az említett ENSZ Egyezmény fordításából adódó különbségeket: az eredeti angol nyelvű szöveg „the best interests of the child” megfogalmazást használja, amit magyarra a „gyermek mindenképp felett álló érdekeként”, németre pe-dig a „Kindeswohl” kifejezéssel ültettek át. A Kindeswohl szó szerinti fordításban egyébként a gyermek jó-létét jelenti. A magyar szóhasználathoz vö. SOMFAI BALÁZS: *Család jog*, Budapest–Pécs, 2012. 11.

A gyermeki jogokat érintő legfontosabb német reformok:

a) Ahogy a korábbiakban említettük, az Alaptörvény előírja a házasságon kívül és a házasságban született gyermekek közötti különbségtétel tilalmát. E követelménynek eleget téve 1969-ben elfogadták a Házasságon kívül született gyermekek jogállásáról szóló törvényt,⁹ amellyel csökkent a házasságban és a házasságon kívül született gyermekek között fennálló jogi különbségtétel, továbbá elismerésre került az apa és a házasságon kívül született gyermeke között fennálló rokoni kapcsolat is.

b) Végül az 1997-ben elfogadott Gyermekjogi reformtörvénnyel¹⁰ és a Házasságon kívül született gyermekek öröklésjogi megkülönböztetésének kiküszöböléséről szóló törvénnyel¹¹ sikerült teljesen megszüntetni a házasságban és a házasságon kívül született gyermekek közötti jogi különbségtételt. Ezekkel a törvényekkel szabályozták újra a szülői felügyelet, a kapcsolattartás, a leszármazás, a névviselés és az örökbefogadás területeit is.

c) A legfrissebb változások az *apa házasságon kívül született gyermekével kapcsolatos jogosítványainak* körét érintik. Az egymással házasságot nem kötött szülők esetén az apai elismerő nyilatkozatot tett férfi is csak az anya beleegyezésével gyakorolhat közös felügyeletet a gyermek felett.¹² Ezt a szabályozást mind az Emberi Jogok Európai Bírósága, mind a német Szövetségi Alkotmánybíróság kifogásolta. Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2009-ben¹³ kimondta, hogy a rendelkezés csorbítja az apa családi élet tiszteletben tartásához való jogát, ezért nem egyeztethető össze az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikkével. Ezt követően a Szövetségi Alkotmánybíróság megállapította¹⁴, hogy az előírás a GG 6. cikkének (2) bekezdésébe ütközik és ezért alkotmányellenesnek minősül. A döntés indokolása szerint a szülői jogba való aránytalan beavatkozást valósít meg, ha a gyermek anyjával házasságot nem kötött apa általános jelleggel ki van zárva a szülői felügyelet gyakorlásából. A gyermek legfőbb érdekének szem előtt tartásával bírósági felülvizsgálati lehetőséget kellene biztosítani arra az esetre, ha az anya nem egyezik bele a felügyelet közös gyakorlásába vagy az apa által önállóan gyakorolt szülői felügyeletbe. Ennek megvalósítására irányul a 2013. május 19-én hatályba lépett, a Házasságon kívül élő szülők felügyeleti jogának reformjáról szóló törvény.¹⁵

d) Jelenleg tárgyalja a parlament az Apai jogállást be nem töltő, vérszerinti apák jogainak erősítéséről szóló törvény tervezetét¹⁶, amelynek elfogadásával *kapcsolattartási és felvilágosítási joga lesz a biológiai apának* anélkül, hogy apaságának jogi deklarációjára szükség lenne.

⁹ *Gesetz über die rechtliche Stellung des nichtehelichen Kinder* vom 19.08.1969 (BGBl. I S. 1243).

¹⁰ *Gesetz zur Reform des Kindschaftsrechts* (KindRG) vom 16.12.1997 (BGBl. I S. 2942).

¹¹ *Gesetz zur erbrechtlichen Gleichstellung nicht ehelicher Kinder* (ErbGleichG) vom 16.12.1997 (BGBl. I S. 2968).

¹² BGB 1626a. §.

¹³ FamRZ (Zeitschrift für das Gesamte Familienrecht), 2010, 103.

¹⁴ FamRZ 2010, 1403.

¹⁵ *Gesetz zur Reform der elterlichen Sorge nicht miteinander verheirateten Eltern* (NEheSorgeRG) vom 16.04.2013 (BGBl. I S. 795).

¹⁶ *Gesetz zur Stärkung der Rechte des leiblichen, nicht rechtlichen Vaters* (BR–Drs 666/12).

A probléma magyar vonatkozásban sem ismeretlen: mind a Csjt., mind az új Ptk. az apasági véelmek konkrét sorrendjét állítja fel: főszabályként a sorban előrébb álló vélelem alapján betöltött apaság kizárja az azt követő véelmek alkalmazását. Újdonság viszont, hogy meghatározott korlátok között lehetővé válik az apaság megdöntése nemperes eljárásban a feltételezett biológiai apa javára, ha ezt a vélelmezett apa, az anya és a gyermeket magáénak valló férfi közösen kérelmezik a bíróságnál [új Ptk. 4:114. §]. Mivel ez az eljárás közös kérelemhez kötött, és az apaság megtámadására a gyermeket magáénak valló férfi önállóan nem jogosult, így előfordul a magyar gyakorlatban is, hogy a vérszerinti apának jogilag semmilyen lehetősége sincs a gyermekével kapcsolatban.

C. A házasság és a család alkotmányjogi megítélése (Die verfassungsrechtliche Stellung von Ehe und Familie)

I. A házasság és a család védelme (Der Schutz von Ehe und Familie)

A GG 6. cikke a német családjog központi alapjogi normájának tekintendő, amelynek korlátozására nincs lehetőség. A GG 1. cikk (3) bekezdésének megfelelően, a házasság és család védelmének alapjoga is közvetlenül köti a törvényhozó (Gesetzgebung), a végrehajtó (vollziehende Gewalt) és a bírói hatalmat (Rechtsprechung). A GG 6. cikk (1) bekezdése kimondja, hogy *a házasság és a család az állam különleges védelme (besonderer Schutz) alatt áll.*¹⁷ Ennek alapján tehát védelem illeti a gyermek nélküli házasságot és a gyermekáldás céljával alapított családot is, függetlenül attól, hogy a szülők házasságban élnek-e vagy sem. Ettől függetlenül a házasság és család védelmének alkotmányos alapelvét úgy kell értelmezni, hogy a házasság tekintendő az életközösség egyetlen olyan formájának, amely a gyermekek testi, szellemi és lelki fejlődéséhez a lehető legjobb feltételeket biztosítja.¹⁸

A GG 6. cikk (1) bekezdése az alábbi három szempontból kiemelkedő jelentőségű:

1. A hátrányos állami beavatkozásokkal szemben *klasszikus alapjogként védi a házasság és a család alkotta magánszférát.*¹⁹ Az alapjog ún. Abwehrrecht, amely védelmet nyújt az egyénnek a törvényhozó vagy a végrehajtó hatalomnak a házasság és a család intézménye ellen irányuló intézkedéseivel szemben. *Kirchhof* szerint az Alaptörvény „a családot az egyéni kiteljesedés és az embertársi megértés zárt színtereként oltalmazza az állami befolyással szemben, biztosítva ezzel a liberális állam alapját jelentő sokrétű

¹⁷ A hatályos magyar Alaptörvény L) cikkében található a házasság és család védelmének alapelve, amely konkrétan kimondja, hogy Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. Külön kiemeli, hogy a családi kapcsolat alapjának a házasságot, illetve a szülő-gyermek viszonyt tekinti.

¹⁸ Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts (BVerfGE) 76, 1, 51.

¹⁹ BVerfGE 6, 55, 76; 33, 236, 238.

személyes szabadságot.”²⁰ A jogalkotónak tehát tartózkodnia kell a családi életér szűk-ségtelen „eljogiasításától”, amit azonban a német törvényhozó nem mindig tart szem előtt.

2. Az alapjog egyidejűleg *intézményi garancia (Institutsgarantie)* is: a polgári házasságot²¹, valamint a szülők és a gyermekek alkotta (szűk) családot²² a GG mint objektív-jogi intézményt biztosítja.²³ A család fogalmába a mostoha, az örökbefogadott, a nevelt, és a házasságon kívül született gyermekek is beleértendők.²⁴

Az „örökkévalósági klauzula” (Ewigkeitsklausel) értelmében a német Alaptörvény az 1–20. cikkeiben foglalt alapjogokat saját maga is védi, azok megváltoztatásának lehetőségét kizárja. Ilyen lényegi alapjognak minősül a házasuló férfi és nő szabad elhatározáson alapuló, alapvetően élethosszig tartó, teljes életteret felölelő kapcsolatának intézménye (monogámia)²⁵ és a házastársak egymással és gyermekeikkel szembeni gondozási, támogatási és hűségre való kötelezettsége.²⁶

A házasság és a család különleges védelmének alaptörvényi deklarálása azonban nem jelent más együttélési formákkal szembeni jogi vagy erkölcsi értékítéletet. Nem lehet azt a következtetést levonni, hogy például az élettársi kapcsolatot vagy az azonos nemű személyek bejegyzett élettársi kapcsolatát a GG tilalmazná, vagy azok nem állnának összhangban a jogrenddel.²⁷

3. Az alapjog olyan értékeket követít, amelyeket a házasság és a család intézményét érintő köz- és magánjogi²⁸ szabályozásokkal érvényre kell juttatni, vagyis az alapjogból levezethető a házasság és a család támogatására irányuló állami kötelezettség²⁹. Így a GG 6. cikke, mint *alkotmányos alapértéket magában foglaló elv (wertentscheidende Grundsatznorm)*, az általános családjogi jogelvek és jogi fogalmak értelmezése során gyakran kerül alkalmazásra.³⁰ Az elv negatív szempontból általános megkülönböztetési tilalomként, pozitív értelemben pedig támogatási kötelezettségként értelmezhető.

II. A szülő gondozási és nevelési jogának alkotmányos védelme (*Der Schutz des elterlichen Erziehungsrechts*)

A gyermekekről való gondoskodás és nevelés a szülők természetes joga és mindenekelőtt kötelessége: az Alaptörvény szerint elsősorban a szülők felelősek gyermekeik neveléséért. A GG 6. cikk (2) bek. értelmében nemcsak a házasságban született gyerme-

²⁰ KIRCHHOF, PAUL: *Die Grundrechte des Kindes und das natürliche Elternrecht*, in: Praxis des neuen Familienrechts, Berlin, 1978. 171.

²¹ BVerfGE 31, 58, 82.; 36, 146, 163.

²² BVerfG, NJW (Neue Juristische Wochenschrift) 1978, 2289.

²³ GG 79. § (3) bek.

²⁴ BVerfGE 24, 119, 135.

²⁵ BVerfGE 10, 59, 66. BVerfGE 31, 58, 82.

²⁶ BETTERMANN, KARL AUGUST–NIPPERDEY, HANS CARL –SCHEUNER, ULRICH: *Die Grundrechte: Handbuch der Theorie und Praxis der Grundrechte*, Berlin, 1972. 250.

²⁷ BVerfG, FamRZ 2001, 1057.

²⁸ BVerfG 6, 55, 72.; 40, 80, 92.

²⁹ BVerfG, FamRZ 2002, 601. p; 2011, 1133.

³⁰ BVerfGE 22, 93, 98.

kek szülei tekintendők jogi értelemben véve is szülőnek, hanem a házasságon kívül született³¹ és az örökbefogadott gyermekek szülei is annak minősülnek.

A szülő gondozási és nevelési joga nem az államtól vagy a társadalomtól eredeztethető, hanem az a szülőt megillető természetes jogként nyer állami elismerést.³² A gyermek szülei mindenkivel szemben elsőbbséget élveznek, joguk van gyermekük gondozását és nevelését a saját elképzeléseik szerint szabadon és saját felelősségükre kialakítani.³³ Az állam feladata, hogy örként helytálljon, ha nevelési jogát a szülő nem a gyermek legfőbb érdekének megfelelően gyakorolná. A szülői felügyeleti joggal nem rendelkező szülő és – a Szövetségi Alkotmánybíróság felfogása szerint – a vérszerinti apa kapcsolattartási joga is a GG 6. cikk (2) bek. védelme alatt áll.³⁴

A szülői jog (Elternrecht) alkotmányjogi garanciája elsősorban a gyermek védelmét szolgálja.³⁵ A gyermekről való gondoskodási és nevelési kötelezettség a szülői jog elválaszthatatlan részének minősül, amely nem a szülői jog korlátjaként, hanem annak lényegi elemeként értelmezendő.³⁶ Ha a szülők nem a gyermekkel szemben fennálló kötelezettségüknek megfelelően járnak el, akkor ör-pozíciójából adódóan az állam a GG 6. cikk 3. bek. alapján intézkedéseket hozhat a szülőkkel szemben, adott esetben a gyermeket el is választhatja családjától (BGB 1666.–1666a. §).

Az alkotmányjogi alapok ismertetése után a következőkben megvizsgáljuk a német házassági jog és a német gyermekjog sajátosságait. A könnyebb áttekinthetőség érdekében táblázatba foglaltuk az új Ptk. és a német BGB családjogi könyvének szerkezeti felépítését.

1. ábra

Az új Ptk. és a BGB családjogi könyvének felépítése

Új Ptk. 4. könyv: Családjog	BGB 4. Buch: Familienrecht
Alapelvek	–
A házasság <ul style="list-style-type: none"> • A házasságkötés • A házasság érvénytelensége • A házasság megszűnése • A házastársak személyi viszonyai • A házastársi tartás • A házassági vagyoni jog 	Bürgerliche Ehe (Polgári házasság) <ul style="list-style-type: none"> • Verlöbnis (Eljegyzés) • Eingehung der Ehe (Házasságkötés) • Aufhebung der Ehe (A házasság érvénytelenítése) • Wiederverheiratung nach Todeserklärung (Házasságkötés a volt házastárs halttá nyilvánítását követően) • Wirkungen der Ehe im Allgemeinen (A házasság általános joghatásai) • Eheliches Güterrecht (Házassági vagyoni jog) • Scheidung der Ehe (A házasság felbontása) • Kirchliche Verpflichtungen (Egyházi kötelezettségek)
Az élettársi kapcsolat családjogi hatásai	–

³¹ BVerfGE 24, 119, 136.

³² BVerfGE 59, 360. BVerfG, NJW 2003, 2151.

³³ BVerfGE 31, 194, 204.

³⁴ BVerfG, FamRZ 2002, 809.

³⁵ BVerfGE 61, 357, 371.; BVerfG, FamRZ 2000, 1489.

³⁶ BVerfGE 24, 119, 143.; NJW 1988, 125, 126.; 2002, 2151, 2153.

<p>A rokonság</p> <ul style="list-style-type: none"> • A rokoni kapcsolat • A leszármazáson alapuló rokoni kapcsolat • Az örökbefogadás • A szülői felügyelet • A rokontartás 	<p>Verwandtschaft (Rokonság)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Allgemeine Vorschriften (Általános rendelkezések) • Abstammung (Leszármazás) • Unterhaltspflicht (Tartási kötelezettség) • Rechtsverhältnis zwischen den Eltern und dem Kind im Allgemeinen (A szülő-gyermek jogviszony általánosságban) • Elterliche Sorge (Szülői felügyelet) • Beistandschaft • Annahme als Kind (Örökbefogadás)
<p>A gyámság</p> <ul style="list-style-type: none"> • A gyámrendelés • A gyámság gyakorlása • A gyámságnak és a gyám tiszt-ségének megszűnése 	<p>Vormundschaft, Rechtliche Betreuung, Pflegschaft (Gyám-ság, gondnokság, eseti gondnokság)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vormundschaft (Gyámság) • Rechtliche Betreuung (Gondnokság) • Pflegschaft (Eseti gondnokság)

D. A házassági anyagi jog (Das materielle Ehe recht)

I. A házasságkötés és a „hibás házasság” (Die Eheschließung und die fehlerhafte Ehe)

1. A házasságkötés feltételei (Die Eheschließungsvoraussetzungen)

Házasságot az köthet, aki *házasságkötési képességgel* rendelkezik (Ehefähigkeit), azaz a házasságkötéshez előírt életkort betöltötte (Ehemündigkeit) és cselekvőképes (Geschäftsfähigkeit).

Csakúgy, mint a Csjt. és az új Ptk., a BGB is a *nagykorúság* elérését írja elő a házasságkötéshez szükséges korhatárként [BGB 1303. § (1) bek.], ami férfiaknál és nőknél egyaránt a 18. életév betöltését jelenti.

A szabály alól a családjogi bíróság (Familiengericht) kérelemre felmentést adhat, ha a kérelmező a 16. életévét betöltötte, és a leendő házastárs legalább 18 éves [Befreiung, BGB 1303. § (2) bek.]. A mérlegelés során alapvető szempont a kiskorú gyermek érdeke, így a bíróság megtagadja az engedélyt, ha a tervezett házasságkötés az eset összes körülményére tekintettel a gyermek érdekével egyértelműen ellentétes.³⁷ Ennek hiányában engedélyezni kell a házasságkötést. A házasodni kívánó kiskorú felett felügyeleti joggal rendelkező szülő vagy más törvényes képviselő hozzájárulása alapvetően nem szükséges a házasságkötési korhatár alóli felmentéshez. Ha a szülő vagy törvényes képviselő ellentmondásának azonban nyomós oka van, akkor a bíróság nem adhat felmentést [BGB 1303. § (3) bek.].

Magyarországon nem a bíróság, hanem a gyámhatóság jogosult a szülő vagy a gyám meghallgatása után a 16. életévét betöltött, korlátozottan cselekvőképes kiskorú házasságkötését engedélyezni. A német szabályozással ellentétben, a másik fél nagykorúsága nem feltétel.

³⁷ Oberlandesgericht (OLG) Hamm, FamRZ 1965, 562.

Házasságot csak férfi és nő köthet. A magyar (új Ptk. 4:5. §), az osztrák (AGBGB 44. §) és a svájci (ZGB 56. cikk) polgári joggal szemben a német BGB nem tartalmazza szó szerint a házasulók (Eheschließenden) különműködésének követelményét. Az uralkodó vélemény szerint azonban a házasság történelem során kialakult felfogásából eredeztethető, hogy a házasulók megfogalmazás alatt a BGB esetén is kizárólag egy férfi és egy nő értendő.³⁸ További feltétel, hogy *a házasságkötésnek ne legyen akadálya.*

2. Házasságkötési tilalmak (Eheverbote)

Mivel az Alaptörvény széles körben garantálja a házasságkötés szabadságát, így a jogalkotó csak szűk körben tilalmazhatja a házasságkötést. A német házassági jog két „bontó” és egy „halasztó” házasságkötési tilalmat ismer (1306.–1308. §§):

a) A kettős házasság és a rokonságon belüli házasságkötés „bontó” házasságkötési tilalomnak (*trennende Eheverbot*) minősülnek és a házasság érvénytelenítéséhez vezetnek. A kettős házasságot (*Doppelehe*) – a magyarhoz hasonlóan – a német Büntető törvénykönyv³⁹ is büntetni rendeli. A rokonságon belüli házasságkötés tilalma alapján egyenesági rokonok, testvérek és féltestvérek között nem köthető házasság. Az örökbeadó szülő és gyermeke közötti vérségi kapcsolat az örökbefogadás ellenére sem szűnik meg, ezért akkor sem köthetnek házasságot a felek, ha közöttük a – jogi értelemben vett – rokoni kapcsolat örökbefogadás útján szűnt meg (BGB 1307. §).

A rokoni kapcsolat ellenére kötött házasság tekintetében a magyar szabályozás valamivel szigorúbb: alapvetően érvénytelennek tekinti a testvérnek testvére vérszerinti leszármazójával kötött házasságát, kimondja ugyanakkor, hogy a jegyző felmentést adhat e házassági akadály alól, ha a kapcsolat a születendő gyermekek egészségét nem veszélyezteti [új Ptk. 4:12. § (1) bek. c) és (2) bek.]. A BGB az ilyen, nagybácsi és unoka-húg vagy nagynéni és unokaöcs közötti házasságkötést nem tilalmazza.

b) Az örökbefogadás alapján létrejött rokoni kapcsolat ellenére kötött házasság „halasztó” házasságkötési tilalomnak (*aufschiebendes Eheverbot*) minősül, azaz az anyakönyvvezető akadályozza abban, hogy elfogadja a felek házasságkötési nyilatkozatát, viszont nem jogosít a már megkötött házasság érvénytelenítésére (BGB 1308. §).

3. A házasság megkötése (Die Vornahme der Eheschließung)

Házasságkötésről a felek konszenzusán alapuló elv értelmében akkor beszélhetünk, ha két különböző nemű személy anyakönyvvezető előtt kijelenti, hogy egymással házasságra kíván lépni (Konsenssprinzip, BGB 1310. §). Ahogy már említettük, a BGB *expressis verbis* nem mondja ki a különműködés követelményét, de házasulók alatt a német családjog is egy férfit és egy nőt ért. A házasulók nyilatkozatának csak a házassági kötelek létrehozására kell irányulnia. A házastársi életközösségre való kötelezettség a felek

³⁸ HEPTING, REINHARD: *Das Eheschließungsrecht nach der Reform*. FamRZ 1998, 719. BOSCH, FRIEDRICH WILHELM: *Die geplante Neuregelung des Eheschließungsrechts*. FamRZ 1997, 72.

³⁹ Strafgesetzbuch (StGB) 172. §.

egybehangzó nyilatkozatával létrehozott házasságának törvényi következménye (naturale negotii).⁴⁰

A házasulók nyilatkozata *nem köthető feltételhez vagy időtűzéshez, és azt személyesen, együttes jelenlétük mellett* kötelesek megtenni (BGB 1311. §). Képviselőre tehát a német házassági jogban sincs lehetőség.

A *kötelező polgári házasság* alapelvének értelmében a nyilatkozatot anyakönyvvezető előtt kell megtenni. A házasság megkötésére a német anyakönyvi hivatalok (Standesamt) rendelkeznek hatáskörrel.⁴¹ Ha a jegyesek egyike sem német állampolgár, akkor Németország területén valamelyikük államának kormánya által felhatalmazott személy előtt, az adott ország szabályai szerint köthetnek házasságot.⁴²

Míg a magyar szabályok szerint a házasság létrejöttének feltétele, hogy a házasságkötésre két tanú jelenlétében kerüljön sor, addig a német BGB úgy fogalmaz, hogy ha a házasulók szeretnék, akkor a házasság két tanú jelenlétében is megköthető (1312. § 2. mondat). A tanúk jelenléte tehát nem feltétlenül szükséges, de a gyakorlatban egyébként általános.

4. A „hibás házasság” (Die fehlerhafte Ehe)

A nemlétező házasság (Nichtehe, matrimonium non existens) és az érvényteleníthető házasság (aufhebbare Ehe) eseteit összefoglalva „hibás házasságként” definiálhatjuk.

A BGB 1310. §-ában megfogalmazott konszenzus hiányában nem jön létre házasság, azaz ebben az esetben *nemlétező házasságról* beszélhetünk.⁴³ A házasság nemlétére bárki hivatkozhat.

A BGB 1314. § taxatív felsorolja azokat az okokat, amikor a házasság létrejöttnek tekintendő, de *kérelemre bírósági úton érvényteleníthető*:

a) Ha a házasságkötéshez előírt *korhatár elérése nélkül*, bírósági engedély hiányában mégis megkötötték a házasságot, akkor azt családjogi bíróság útján érvényteleníthető.

b) *Cselekvőképtelen személy*⁴⁴ nem köthet házasságot. A cselekvőképtelenség ellenére kötött házasság szintén érvényteleníthető bírósági úton, kivéve, ha a házastárs cselekvőképességének visszanyerése után megerősíti, hogy a házasságot folytatni kívánja (Bestätigung, BGB 1315. § (1) bek. 2. pont).

Hasonlóképpen előírja a Csjt. 11. § (2) bek. is, hogy a házasság érvényes, ha az a házastárs, akinek cselekvőképessége hiányzott, cselekvőképessé válása után a házasságot annak fennállása alatt helybenhagyja. A helybenhagyás kifejezett nyilatkozat vagy ráutaló magatartás útján is történhet. Ehhez képest pontosít az új Ptk. és a cselekvőképesség visszanyerésétől számított 6 hónapos jogvesztő határidőt ír elő a fennálló házasság megtámadására [4:11. § (2) bek.].

⁴⁰ HEPTING, i.m. 719.

⁴¹ *Personenstandsgesetz* (PStG) vom 19.02.2007 (BGBl. I S. 122), 11. §.

⁴² EGBGB 13. cikk (3) bek. 2. mondat.

⁴³ Az új Ptk. is egyértelmű különbséget tesz a nemlétező és az érvénytelen házasság között. A nemlétező házasságot úgy kell tekinteni, mintha azt meg sem kötötték volna [4:5. § (3) bek.].

⁴⁴ A BGB 104. § alapján cselekvőképtelen az a személy, aki a hetedik életévét még nem töltötte be, továbbá, akinek elméműködése a szabad akaratelhatározást kizáró kóros zavarban szenved, feltéve, hogy ez az állapot nem átmeneti jellegű.

c) *Kettős házasság vagy meghatározott rokon kapcsolat fennállása* (lásd D.I.2.).

d) A házasulók *nem személyesen és együttes jelenlétük mellett* tettek házasságkötési nyilatkozatot.⁴⁵

e) A házasságot *feltételhez vagy időtűzéshez kötötték*.

f) *Tévedés, rosszhiszemű megtévesztés és jogellenes fenyegetés*, mint akarat hiábák is a házasság érvénytelenítéséhez vezethetnek.

g) Ha a házasságkötéskor a házasulók egyetértettek abban, hogy nem kívánnak egymással a jogrendszer felfogásának megfelelő házastársi életközösségre lépni, azaz *színelte házasságot kötöttek (Scheinehe)*.

Az érvénytelenség a BGB 1315. §-ban meghatározott esetekben *orvosolható*.

Ha a házasságot az arra jogosult személy kérelmére a bíróság érvényteleníti, akkor a házastársaknak – a házasság felbontásának esetéhez hasonlóan – meghatározott igényei keletkezhetnek (pl. tartás). Magyar szóhasználattal maradék-joghatások fűződnek a házasság érvénytelenítéséhez.

Az új Ptk. alapvetően nem változtat a Csjt. érvénytelenségi okain, de más rendszerben szabályozza azokat: házasságkötési korhatár elérésének hiánya, házasságkötésre képtelen állapot, meghatározott rokon, hozzátartozói kapcsolat, illetve korábbi házasság vagy bejegyzett élettársi kapcsolat fennállása.⁴⁶

II. A házasságkötés általános joghatásai (*Die allgemeinen Ehwirkungen*)

A törvény a házastársaknak az együttélésük kialakítására nézve is széleskörű autonómiát biztosít, a házasság joghatásaira vonatkozó rendelkezések pedig a *házastársak egyenjogúságának alapelvein* nyugszanak.

1. A házastársak névviselése (*Der Name der Ehegatten*)

A Családi névjogi törvény 1993-as hatálybalépése óta már nem kötelező, hogy a házastársaknak közös családi nevük, ún. *házassági nevük (Ehename)* legyen. A BGB 1355. § alapján a felek közös házassági nevet határozhatnak meg, de erre – éppúgy mint a magyar házastársak – nem kötelesek. Közös családi név hiányában a házastársak a házasságkötést követően is megtartják a házasságkötés időpontjában viselt nevüket. A házastársak személyiségi jogainak és egyéniségének fokozott érvényre juttatását fejezi ki az, hogy a törvényhozó már nem követeli meg a közös családi névviselést.

A felek az anyakönyvi hivatal előtt kijelenthetik, hogy házassági névként *valamelyikük születési nevét vagy a nyilatkozat megtételekor viselt nevét* kívánják felvenni [BGB 1355. § (2) bek.]. Tehát nem csak a férj vagy a feleség születési nevének viselésére ad lehetőséget a törvény, hanem valamelyik házastárs korábbi házassági neve is választható az új házasság megkötésekor családi névként.

⁴⁵ Az együttes jelenlét hiánya az új Ptk. alapján nem érvénytelenségi oknak minősül, hanem az a házasság létezési feltételeként kerül szabályozásra. Hiányában nemlétező házasságról van szó.

⁴⁶ új Ptk. 4:9. – 4:13. §.

Az a házastárs, akinek a családi neve nem része a közös házassági névnek, bármikor bejelentheti az anyakönyvi hivatalnál, hogy születési nevét vagy a házasságkötéskor viselt nevét *kísérő névként* fel kívánja venni [Begleitname, BGB 1355. § (4) bek. 1. mondat]. A kísérő név célja, hogy „a házastárs a házasságkötést követően is viselhesse azt a nevet, amellyel a munka világában már ismertté vált.”⁴⁷

A több tagból álló nevek elkerülése érdekében nem lehet kísérő nevet felvenni akkor, ha a közös házassági név már önmagában is több névből áll [BGB 1355. § (4) bek. 2. mondat].

A *megözvegyült vagy elvált házastárs* – akár férj, akár feleség – a BGB 1355. § (5) bek. alapján megtartja házassági nevét, de az anyakönyvi hivatalhoz intézett hitelesített nyilatkozattal ismét felveheti születési vagy a házasságkötés időpontjában viselt nevét. Az özvegy vagy elvált házastárs egyébként úgy is dönthet, hogy saját születési nevét kívánja hozzákapcsolni az addig viselt közös házassági névhez. Ez vonatkozik arra a házastársra is, akinek házassága nem felbontással, hanem bíróság általi érvénytelenítéssel szűnt meg.⁴⁸ A magyar rendelkezésekhez hasonlóan, a BGB is a felek szabad belátására bízta, hogy a házasság megszűnését követően továbbra is a közös házassági nevet kívánják-e viselni vagy sem.

2. A házastársak állampolgársága (*Die Staatsangehörigkeit der Ehegatten*)

Egy német és egy külföldi állampolgár házasságkötése nem vezet automatikusan a német házastárs állampolgárságának elvesztéséhez, még akkor sem, ha a külföldi fél személyes joga szerint a házastárs a házasságkötés tényénél fogva megszerzi az ő állampolgárságát is. A német állampolgár csak akkor veszti el állampolgárságát, ha a külföldi állampolgárság megszerzésére irányuló kérelmet nyújtott be [StAG⁴⁹ 25. § (1) bek]. Igaz ez fordított esetben is: a házasságkötés alapján a külföldi házastárs sem lesz automatikusan német állampolgár és pusztán ez alapján honosításra sem tarthat igényt. Viszont német állampolgár külföldi házastársa könnyített feltételekkel honosítható,⁵⁰ függetlenül attól, hogy a feleség vagy a férj honosításáról van szó.

3. A házassági életközösségre való kötelezettség (*Die Verpflichtung zur ehelichen Lebensgemeinschaft*)

A házastársak házastársi életközösségre kötelesek és egymásért felelősséggel tartoznak [BGB 1353. § (1) bek. 2. mondata]. A jogalkotó a házasságból adódó egyes kötelezettségek részletes felsorolása helyett generálklauzulaként fogalmazza meg az egymással szemben fennálló legfőbb kötelezettségeket. A házasság, mint a felek egyéniségén

⁴⁷ BT-Drs. 7/311, S. 4. *Magyarázat*: A BT-Drs. rövidítés a Drucksachen des Bundestages, vagyis a „Bundestag irományai” kifejezést takarja. Hasonlóan a magyar parlamenti irományokhoz, ilyen formában hozzák nyilvánosságra a Német Parlament által tárgyalt törvényjavaslatokat, kérelmeket, határozati javaslatokat, stb. A <http://www.bundestag.de/dokumente/drucksachen/index.html> oldalon érhetőek el az irományok.

⁴⁸ Ügyanígy érvel BRUDERMÜLLER, GERD: *BGB § 1318 Folgen der Aufhebung* in: Palandt Bürgerliches Gesetzbuch Kommentar, München, 2013. § 1318 Rn. 15.

⁴⁹ *Staatsangehörigkeitsgesetz* (StAG) in der Fassung vom 01.06.2012 (BGBl. I S. 1224).

⁵⁰ StAG 9. § (1).

alapuló, azok teljes személyiségét átölelő életközösség egyébként sem alkalmas arra, hogy a kölcsönös jogok és kötelezettségek mindegyike szabályozásra kerüljön. Egy ilyen jellegű átfogó felsorolás a házasság Alaptörvényben garantált autonómiájával sem lenne összeegyeztethető [GG 6. cikk (1) bek.].

A BGB kimondja, hogy a házastársak kötelesek egymás iránt felelősséget vállalni. Ezen túlmenően a bírói gyakorlat és a jogirodalom számos más házastársi köteleiséget vezetett le a generálklauzulából. Ebbe a körbe tartozik:

- a) az egymás iránti kölcsönös szeretet és figyelem⁵¹
- b) a házastársak kötelesek egymásra tekintettel lenni, még akkor is, ha ezáltal saját érdekeikről kell lemondaniuk
- c) a másik segítése, különösen akkor, ha a házastárs testi épsége vagy élete forog kockán
- d) házastársi hűség⁵²
- e) hajlandóság a közös ügyek egyetértésben való szabályozására
- e) a másik fél magánszférájának, vallási és világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartása
- f) közös háztartás vezetése.⁵³

Nemcsak erkölcsi követelmények alapulnak a generálklauzulán, hanem meghatározott vagyoni jogi kötelezettségek is. Így például a házastársak kötelesek egymást tájékoztatni a vagyoni helyzetükben beállott jelentős változásokról.⁵⁴

A magyar jogalkotó az új Ptk.-ban a házastársak személyi viszonyait érintő általános szabályokat a Csjt. rendelkezéseire képest bővebben és konkrétan foglalta össze. Kimondja, hogy a házastársak hűséggel tartoznak egymásnak, kötelesek közös céljaik érdekében együttműködni, egymást támogatni, családi ügyekben közösen dönteni, valamint egymás érdekeit figyelembe venni.

Ha valamelyik házastárs nem tesz eleget a BGB 1353. § (1) bek. 2. mondata szerinti házastársi életközösségre való köteletségének, akkor a másik fél a családjogi bíróságnál kérelmezheti a házasság helyreállítását (*Eheherstellungsantrag*). Ez az eljárás arra is irányulhat, hogy a másik fél hagyjon fel a házassági életközösségből eredő kötelességeivel összeegyeztethetetlen magatartásával (pl. ne folytasson mással a házasság intézményének ellentmondó kapcsolatot). Alapvetően nem lehet végrehajtani sem a házasság helyreállítására irányuló kérelemnek,⁵⁵ sem a házasság intézményével ellentétes magatartás abbahagyására irányuló kérelemnek helyt adó⁵⁶ ítéletet. Ebből is következik, hogy a házasság helyreállítására irányuló kérelem önmagában csekély gyakorlati jelentőséggel bír. Ha azonban a kérelem a BGB 1353. §-ából levezetett vagyoni jogi kötelezettségekre irányul, akkor lehetőség van a végrehajtásra.

A házastárs nem köteles eleget tenni a másik házastárs házasság helyreállítására irányuló kérelmének, ha ez a kérelem joggal való visszaélést valósítana meg vagy házassá-

⁵¹ Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen (RGZ) 87, 61.

⁵² BT-Drs. 7/4361, S. 6.

⁵³ RGZ 137, 102.

⁵⁴ BGHZ 186, 21.

⁵⁵ FamFG 120. § (3) bek.

⁵⁶ OLG Celle, NJW 1953, 1789 f.

ságuk már megromlott.⁵⁷ Ilyen például, ha a kérelmező férj erkölcsileg veszélyeztette gyermeke érdekét,⁵⁸ vagy feleségét többször bántalmazta.

III. A tartási kötelezettség (Die Verpflichtung zur Leistung von Unterhalt)

A házassági életközösségből eredő egyik legfontosabb kötelezettség a házastárs és a család méltányos tartása (*angemessene Unterhalt*). Ezen belül is megkülönböztetjük a házastársak tartási kötelezettségét, valamint a szülők és gyermekeik között fennálló tartási kötelezettségeket. Néhány eltérő szabály érvényesül abban az esetben, ha a gyermek szülei nem kötöttek egymással házasságot (BGB 1615l. §-tól).

Eltérő szabályok vonatkoznak a *házasság fennállása alatt* (BGB 1360.–1361. §) és a *házasság felbontása után járó* (BGB 1569.–1586b. §) tartásra. A házasság fennállása alatt nyújtott tartás esetén a BGB tovább differenciál annak megfelelően, hogy a házastársak *közös háztartásban* (BGB 1360.–1360b. §) vagy *külön* élnek (BGB 1361. §).

1. Ha a házastársak *közös háztartásban* élnek, akkor mindkét házastárs köteles a családot munkája révén, vagyoni helyzetéhez mérten eltartani (BGB 1360. §). A *férj és a feleség tartási kötelezettsége egyenrangú*. Ha a házastársak megállapodtak abban, hogy az egyik házastárs látja el a háztartással kapcsolatos teendőket, akkor ez a házastárs rendszerint e tevékenysége révén járul hozzá a család eltartásához. A törvény azért fogalmaz úgy, hogy „rendszerint”, mert nem kívánja kizárni azt a lehetőséget, hogy a háztartást vezető házastárs jövedelemszerző tevékenységet is folytasson (például akkor, ha a házastársak bevétele nem elegendő a tartás fedezésére). A tartási kötelezettség nemcsak a házastársak, hanem az egész család méltányos tartására irányul. Ebből következik, hogy bármely házastárs saját jogán és saját nevében követelheti a másik házastárstól nemcsak a saját, hanem közös gyermekeik tartását is.

A *család méltányos tartása (angemessene Familienunterhalt)* alatt értendő mindaz, ami a házastársak körülményeihez mérten szükséges ahhoz, hogy a háztartás költségeit, a házastársak személyes kiadásait és a tartásra jogosult közös gyermekek költségeit fedezni tudják [BGB 1360a. § (1) bek.]. Háztartási költségnek minősül például az ételkészítés, a lakás és a lakás berendezése is. A házastársak személyes kiadásai közé sorolandó a ruházatkódás, a társadalmi és kulturális életben való részvétel, illetve a szükséges gyógykezelések költségei.

Közös háztartásban élő házastársak esetén a tartási kötelezettség teljesíthető tényleges tevékenység révén (pl. háztartás vezetése), természetben (pl. lakás rendelkezésre bocsátása) vagy pénzben. Ha a tartást a házastárs pénzben nyújtja, akkor az összeget köteles egy adott időszakra előre a jogosult rendelkezésére bocsátani [BGB 1360a. § (2) bek. 2. mondat]. A tartási kötelezettség arra az esetre is vonatkozik, ha a házastárs saját jogvitájának költségeit önerőből nem tudja fedezni. Ebben az esetben a méltányosság keretein belül a másik fél köteles a jogvitával kapcsolatos költségeket megelőlegezni [BGB 1360a. § (4) bek.], ha a házastárs jogérvényesítése előreláthatólag eredményes lesz.

⁵⁷ BGB 1353. § (2) bek.

⁵⁸ RGZ 155, 296.

A magyar szabályozás nem tartalmaz a házasság fennállása alatt közös háztartásban élő házastársakra vonatkozó külön előírásokat. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a házastársak ne lennének egymás tartására kötelesek: az életközösségben élő házastársak tartási kötelezettsége a felek kölcsönös támogatási kötelezettségének természetes elemeként értelmezhető.⁵⁹ Ezt támasztja alá a közös háztartás költségeinek fedezéséről szóló rendelkezés is.⁶⁰

2. A különélő házastársak a BGB alapján életkörülményeiknek, kereseti és vagyoni viszonyaiknak megfelelő tartásra jogosultak [1361. § (1) bek.]. Az ilyen jellegű tartási igény a házasság felbontását kimondó bírósági ítélettel szűnik meg.⁶¹

A vétkekességi elv (Verschuldensprinzip) felszámolásának megfelelően a házastársi tartás esetén sem tesz különbséget a jogalkotó aszerint, hogy a külön élő házastársak közül melyikük magatartása vezetett a házasság megromlásához. A külön élő házastárs tartását csak kivételesen, súlyosan méltánytalan esetben lehet részben vagy egészben megtagadni, illetve időben korlátozni.⁶²

A különélő házastársak tartási igényének megállapítása esetén kiemelkedő jelentősége van a házastársak életkörülményeinek, a különválás előtt elért életszínvonaluknak. A tartásra jogosult házastársnak alapvetően meg kell tudni tartania a különválást megelőzően elért életszínvonalat.⁶³ Ez természetesen nem valósítható meg minden esetben, mivel két külön háztartás vezetése több költséggel is jár. A törvény nemcsak a házastársak életszínvonalát, hanem a házastársak jövedelemszerző tevékenysége révén elért bevételt is figyelembe veszi a tartásra való rászorultság megállapítása során. Ha mindkét fél jövedelemszerző tevékenységet folytat, akkor általában kettejük közös keresményét kell alapul venni. Ha azonban csak az egyik házastársnak van kereső tevékenysége, akkor mindkét házastárs életszínvonalát ennek alapján kell megállapítani.

Az általános jogi fogalmak alapján nehezen konkretizálható, hogy mikor beszélhetünk a házastárs rászorultságáról (*Bedürftigkeit*), ezért a tartományi legfelsőbb bíróságok (Oberlandesgerichte) olyan általános irányelveket és táblázatokat dolgoztak ki, amelyek révén az egységes jogalkalmazás biztosítható.⁶⁴ A családjogi bíróságokra nézve ezek az ajánlások ugyan nem kötelezőek, de a gyakorlatban „kvázi törvényként” kerülnek alkalmazásra. A táblázatok segítségével megállapítható, hogy a nettó jövedelem milyen hányadában jár a tartás: például a jövedelemszerző tevékenységet nem folytató házastárs tartása például a dolgozó házastárs jövedelmének 3/7-ed részét teszi ki (a gyermektartás összegét még ezt megelőzően le kell vonni); ha mindkét házastárs jövedelemszerző tevékenységet folytat, akkor pedig a jövedelmük különbségének meghatározott hányadában állapítandó meg a tartás mértéke.⁶⁵ A táblázatokban foglalt értékek csupán az irányadóak, a konkrét eset körülményeinek vizsgálata minden egyes esetben kötelező.

⁵⁹ KÖRÖS ANDRÁS – MAKAI KATALIN – SZEIBERT ORSOLYA: *Családjog*, in: VÉKÁS LAJOS (szerk): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, Budapest, 2013. 259.

⁶⁰ Csjt. 32. § és új Ptk. 4:44. §.

⁶¹ BGHZ 103, 66.

⁶² A szigorú feltételek a BGB 1361. § (3) bek. és 1579. § 2–8. pontjaiban találhatóak.

⁶³ BGH FamRZ 1980, 876.

⁶⁴ Düsseldorffer Tabelle, B. I. 1. http://www.olg-duesseldorf.nrw.de/infos/Duesseldorf_tabelle/.

⁶⁵ SCHÜRMANN, HEINRICH: *Tabellen zum Familienrecht*, Köln, 2012.

A házastárs akkor szorul tartásra, ha létfenntartását „saját munkaerejének tőle elvárható értékesítésével” vagy saját vagyonából származó bevétele útján nem tudja fedezni. A házasság ideje alatt jövedelemszerző tevékenységet egyébként nem folytató házastárstól csak meghatározott feltételek fennállta esetén várható el, hogy munkába álljon és a tartáshoz szükséges jövedelmet önállóan teremtsse elő [BGB 1361. § (2) bek.].

A különélő házastárs tartása (Getrenntlebensunterhalt) esetén is alapkövetelmény, hogy a *tartásra kötelezett képes legyen a tartás nyújtására*. Ennek konkrét feltételei azonban törvényileg nem szabályozottak, ezért a tartás nyújtására való képesség az elvált házastárs tartására vonatkozó szabályok analóg alkalmazásával állapítható meg (BGB 1581. §). Ez alapján azt kell figyelembe venni, hogy mekkora bevétel elérését célozta meg a házastárs jövedelemszerző tevékenysége, illetve vagyona révén, saját megélhetését azonban nem veszélyeztetheti a tartás nyújtása. A saját létfenntartáshoz szükséges legalacsonyabb összeg jelenleg havi 1.050 euró.⁶⁶

A tartást havonta előre, *pénzben* kell nyújtani.⁶⁷

A házasság felbontását követően járó tartást a BGB szerkezetileg külön, a házasság felbontásánál szabályozza (lásd részletesen D. VI.). A Csjt.-től eltérően az új Ptk. egységesen, azonos feltételekkel, külön címben⁶⁸ rendezi mind a házassági életközösség megszűnése, mind a házasság felbontása esetén járó tartás kérdését.

IV. A házassági vagyonjog (*Das eheliche Güterrecht*)

1. A házassági vagyonjogi rendszerek (*Die ehelichen Güterstände*)

A házasságkötéssel egyidejűleg nem csak személyes, hanem vagyonjogi kötelék is keletkezik a házasulók között. A BGB elsősorban azt szabályozza, hogy milyen hatással van a házasságkötés a már meglévő, illetve a házasság fennállása alatt szerzett vagyonra (BGB 1363.–1563. §).

A BGB jelenleg három vagyonjogi rendszert különböztet meg: a közszerzeményi rendszert mint törvényes vagyonjogi rendszert, továbbá a vagyonekülönítő (Gütertrennung) és a vagyonegyesítő (Gütergemeinschaft) szerződéses vagyonjogi rendszereket.

A volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) családjogi törvénye alapján a törvényes házassági vagyonjogi rendszer az ún. Errungenschaftsgemeinschaft volt, amely a magyar szerzeményi alapú osztatlan közös tulajdonhoz, azaz a házastársi vagyonközösség törvényes vagyonjogi rendszeréhez hasonlítható. A felek házasságkötés előtti vagyona különvagyon tárgyát képezte, a házasság fennállása alatt szerzett vagyon pedig közös vagyonná vált. A volt NDK-tartományoknak a Német Szövetségi Köztársaságba való belépését követően két évig jelenthették be a házastársak, hogy házassági vagyonjogukra nézve továbbra is az Errungenschaftsgemeinschaft szabályai legyenek irány-

⁶⁶ Düsseldorf Tabelle, B. IV.

⁶⁷ BGB 1361. § (4) bek. 1. és 2. mondat.

⁶⁸ új Ptk. 4:29. § – 4:33. §.

adóak [EGBGB 234. cikk 4. § (2) bek.]. Egyéb esetben már nem alkalmazhatóak ennek a vagyoni jogi rendszernek a szabályai.

Eltérő megállapodás hiányában a házastársak vagyoni viszonyaira a közszerzeményi rendszer szabályai irányadóak (Zugewinnngemeinschaft, BGB 1363. §). Ha a felek nem a törvényes vagyoni rendszer szabályai szerint szeretnék rendezni házassági vagyoni viszonyukat, akkor házassági szerződés (Ehevertrag) keretében a vagyonekülönítés vagy a vagyonegyesítés rendszerét köthetik ki (BGB 1410. §).

2. A közszerzeményi rendszer mint törvényes házassági vagyoni rendszer (Der gesetzliche Güterstand der Zugewinnngemeinschaft)

Maga a „Zugewinnngemeinschaft” elnevezés (tükröfordításban „vagyontöbbleti közösség”) pontatlan, mivel sem a házasság előtt, sem a házasság fennállása alatt szerzett vagyont tekintetében nem jön létre házastársi közös vagyont. A közszerzeményi rendszer a házastársak vagyonának házasság ideje alatti különválasztásán alapul [BGB 1363. § (2) bek. 1. mondat], amely során a házastársak alapvetően önállóan kezelik saját vagyont (BGB 1364. §). A házastárs saját vagyona feletti rendelkezési joga abban az esetben korlátozott, ha a házastárs teljes vagyonáról, vagy pedig a közös háztartáshoz tartozó vagyontárgyakról kíván rendelkezni (BGB 1365.–1369. §). Ilyen rendelkezések esetén szükség van a házastárs – adott esetben családjogi bíróság útján pótolható – hozzájárulására [BGB 1365. § (2) bek. és BGB 1369. § (2) bek.]. A közszerzeményi rendszer jelentősége a házasság alatti *vagyongyarapodás megosztásában (Zugewinnausgleich)* rejlik. Ezt a megosztásra kerülő vagyonszaporulatot nevezi a magyar jog közszerzeménynek.

A vagyongyarapodás megosztásának alap gondolata a férj és a feleség egyenjogúságának érvényre juttatása. Ennek alapján mindkét házastársnak részesednie kell abból a vagyontöbbletből, amelynek megszerzésére a házasság alatt törekedtek, mivel ezt a vagyontöbbletet a házastársak az *egymás közötti munkamegosztáson alapuló együttműködés eredményeként*, közösen érték el (Halbteilungsgrundsatz).

A *vagyongyarapodás megosztása iránti házastársi igény a közszerzeményi rendszer megszűnésével keletkezik*, ami alatt a házasság felbontása, illetve a vagyontöbblet házassági szerződéssel történő megszüntetése vagy az egyik házastárs halála értendő. A BGB a két esetkört eltérően szabályozza.

a) A vagyongyarapodás megosztása élő házastársak esetén (Der Zugewinnausgleich bei Beendigung der Zugewinnngemeinschaft zu Lebzeiten der Ehegatten)

Ha a törvényes vagyoni rendszer – például a házasság felbontása vagy házassági vagyoni szerződés útján – a házastársak életében kerül megszüntetésre, akkor a vagyonszaporulatot az ún. „házassági vagyoni megoldás”⁶⁹ alapján kell a felek között megosztani. Ilyen vagyongyarapodás alatt a BGB 1373. § szerint az az összeg értendő, amellyel a házastárs vagyona a közszerzeményi rendszer kezdetekor meglévő vagyontárhoz képest gyarapodott. Ha valamelyik házastárs a házasság ideje alatt nagyobb va-

⁶⁹ „Die güterrechtliche Lösung”: BGB 1372. § – 1391. §.

gyongyarapodásra tett szert, akkor a másik házastársat ennek a többletvagyonnak a fele illeti meg [BGB 1378. § (1) bek.].

Példa: A férjnek a házasság kezdetekor 10.000 euró volt a vagyona, annak megszűnésekor pedig 100.000 euró. A férj gyongyarapodása tehát 90.000 euró. A feleség a házasság kezdetekor 20.000 euró, míg az életközösség megszűnésekor 30.000 euró vagyonnal rendelkezett. A gyongyarapodás 10.000 euró. A férj vagyonában beállott növekedés tehát 80.000 euróval több, mint a feleség vagyonszaporulata. A közszerzeményi rendszer szabályai alapján az összeg felére, vagyis 40.000 euróra tarthat igényt a feleség.

A gyongyarapodás kiszámítása szempontjából irányadó időpont a közszerzeményi rendszer megszűnésének napja,⁷⁰ a házasság felbontása vagy érvénytelenítése iránti kérelem benyújtása,⁷¹ vagy a házassági gyongyarapodás előrehozott megosztására irányuló keresetindítás időpontja⁷².

Kezdeti vagyon (Anfangsvermögen) alatt az a vagyonösszesség értendő, amellyel a házastárs a közszerzeményi rendszer kezdetén, azaz általában a házasságkötéskor rendelkezett.⁷³ Ebbe beletartozik a házastárs minden vagyontárgya és minden vagyoni értékkel bíró jogosultsága is.⁷⁴ Ez a vagyon lehet negatív is.

Példa: A házasságra lépés időpontjában a férjnek 20.000 euró tartozása volt, amit a házasság alatt kiegyenlített, a válási kérelem benyújtásakor pedig 20.000 euró bankbetéttel rendelkezett. A férj gyongyarapodása ennek alapján tehát 40.000 euró. A feleségnek a házasságkötéskor nem volt vagyona, a házasság felbontásakor pedig 10.000 euró értékű részvénytulajdonosként rendelkezett, vagyis a feleség oldalán 10.000 euró a gyongyarapodás. A férj és a feleség vagyonszaporulatának különbsége 30.000 euró, a feleség tehát gyongyarapodás megosztása jogcímen 15.000 euróra tarthat igényt.

Nem tekintendő azonban gyongyarapodásnak az az összeg, amelyet az egyik házastárs a közszerzeményi rendszer fennállása alatt – halál esetén vagy későbbi öröklésre való tekintettel⁷⁵ – ajándékba kapott. Ugyanígy megtartja különvagyoni jellegét az a vagyon is, amit a házastárs házasságkötése alkalmából vagy az önálló élet megkezdésekor szüleitől kapott (Ausstattung, BGB 1624. §). Az előbbi jogcímek bármelyikén szerzett vagyont úgy kell tekinteni, mintha azt a házastárs a házasságkötés előtt szerezte volna, arra a házastárs vagyoni igénye nem terjedhet ki. Az ilyen vagyont hozzá kell számítani a házastárs házasságkötéskor meglévő kezdeti vagyonához [BGB 1374. § (2) bek.]. Ennek a fikciónak a házasság alatt szerzett gyongyarapodás meghatározásakor van jelentősége, ugyanis ennyivel kevesebb lesz az adott házastárs házasság alatt elért gyongyarapodása.

A közszerzeményi rendszer megszűnésekor meglévő vagyon alatt az adósságok nélküli aktív vagyon értendő [Endvermögen, BGB 1375. § (1) bek. 1. mondat]. Annak megakadályozása érdekében, hogy az egyik házastárs tisztességtelen módon csökkenteni tudja a másik házastársat megillető gyongyarapodás összegét, alkalmazni kell a

⁷⁰ BGB 1375. § (1) bek. 1. mondat

⁷¹ BGB 1384. § és 1318. § (3) bek.

⁷² BGB 1387. §.

⁷³ BGB 1374. § (1) bek. 1. mondat.

⁷⁴ BGHZ 82, 149, 150; 64, 68 f.; 157, 379.

⁷⁵ OLG Hamm FamRZ 2004, 198.

BGB 1375. § (2) bek. szerinti fiktív hozzászámítás módszerét. Ennek megfelelően a házasság megszűnésekor ténylegesen meglévő vagyonhoz hozzá kell számítani azt az összeget, amit a házastárs a házasság alatt erkölcsileg indokolatlanul, ingyenesen másnak juttatott, elpazarolt, vagy ha a vagyon kiadása során egyébként a másik házastárs megkárosítása vezérelte. Jó példa erre az az eset, amikor a házasság zátonyra futása miatti csalódottságában a házastárs elégette készpénzét.⁷⁶ Az ilyen tisztességtelen tevékenységgel elért vagyonsökkentés mértékének meghatározásakor a vagyon csökkentésének időpontja irányadó [BGB 1376. § (2) bek.]. Ez alól két kivételt fogalmaz meg a BGB: ha a vagyonsökkentés több mint tíz évvel a házasság felbontását megelőzően történt, vagy ha a kiadással a másik házastárs is egyetértett. Ilyen esetben nem kell a kiadott vagyon értékét a vagyongyarapodás meghatározásakor figyelembe venni [BGB 1375. § (3) bek.].

Mivel a törvény nem határozza meg a vagyon értékelésére szolgáló alapelvek teljes körét, gyakran jelent nehézséget annak megállapítása, hogy milyen szempontokat kell figyelembe venni a házasság kezdetekor és végén meglévő vagyon meghatározásakor. A BGB 1376. § (4) bek. csak a vidék- és erdőgazdálkodási üzemek esetén írja elő, hogy azokat hozamértéken (Ertragswert) kell figyelembe venni. Ennek feltétele, hogy az üzem tulajdonosa köteles legyen a (volt) házastársával a házasság alatt elért vagyongyarapodást megosztani, és az üzem további működtetése vagy ismételt üzembe helyezése a tulajdonostól vagy annak leszármazóitól elvárható. Egyébként az aktívák és passzívák tényleges értékét kell alapul venni.⁷⁷ Ez normál esetben a forgalmi értéknek (Verkehrswert) felel meg, ami vagyontárgyaknál általában egybeesik az elérni kívánt árral.⁷⁸ A vagyongyarapodás kiszámításánál figyelembe kell venni a vagyontárgyaknak a házastársi életközösség ideje alatt bekövetkezett értéknövekedését is (pl. ingatlan esetén⁷⁹). Nehézséget jelent, ha egy vagyontárgynak nem a tényleges értéke, hanem a bekövetkezett árszínvonal-változás miatt a névértéke változik meg. A német bírói gyakorlat szerint az ilyen típusú látszólagos vagyongyarapodást nem kell figyelembe venni a házastársak közötti vagyonkiegyenlítés esetén.⁸⁰

A vagyongyarapodás sematikus számítása nem vezet azonban minden esetben megnyugtató eredményre. Ennek kiküszöbölésére szolgál a *teljesítés megtagadásának jogát* biztosító generálklauzula (Leistungsverweigerungsrecht, BGB 1381. §): a teljesítésre kötelezett házastárs kifogással élhet akkor, ha az eset összes körülményére tekintettel a vagyongyarapodás megosztása súlyos méltánytalanságot idézne elő. A BGB példaként említi azt az esetet, amikor a vagyongyarapodás megosztására egyébként jogosult házastárs a házassági életközösségből eredő gazdasági kötelezettségeinek hosszú ideje nem tett eleget.

A házastársakat a BGB 1379. § alapján *átfogó tájékoztatási kötelezettség* (Auskunftspflicht) terheli, amelynek alapján mindkét házastárs jogosult a másik fél vagyoni viszonyairól tájékoztatást kapni. A házastársak kötelesek a másik felet minden, a

⁷⁶ OLG Rostock, FamRZ 2000, 228.

⁷⁷ BGHZ 75, 195, 199.

⁷⁸ BGH FamRZ 1986, 37.

⁷⁹ OLG Köln FamRZ 1979, 511; SCHWAB, DIETER: *Neue Rechtsprechung zum Zugewinnausgleich*. FamRZ 1984, 434.

⁸⁰ BGHZ 61, 385; BGH FamRZ 1984, 31.

vagyongyarapodás meghatározása szempontjából jelentős változásról tájékoztatni, vagyis tájékoztatási kötelezettségük nem csak a tájékoztatás időpontjában meglévő vagyonra vonatkozik.

A vagyongyarapodás megosztása iránti igény örökölhető és át is ruházható [BGB 1378. § (3) bek.]. Az igénynek rendszerint pénzben kell eleget tenni, esedékessé pedig a közszerzeményi rendszer megszűnésével válik. A fizetésre kötelezett fél helyzetének megkönnyítése érdekében a családjogi bíróság a kötelezett kérelmére elhalaszthatja az összeg azonnali megfizetését [BGB 1382. § (1) bek. 1. mondat].

b) A vagyongyarapodás megosztása az egyik házastárs halála esetén (Der Zugewinnausgleich bei der Beendigung der Zugewinngemeinschaft durch den Tod eines Ehegatten)

Ha a házastársi életközösség az egyik fél halálával ér véget, akkor nem a fent ismertetett számítási módszert kell alkalmazni, hanem a házastárs törvényes örökrésznének (BGB 1931. §) egy negyed résszel történő megemelésével kerül kiegyenlítésre a vagyongyarapodás [BGB 1371. § (1) bek.]. Ennek célja, hogy a közszerzeményi rendszer kezdetén és végén meglévő vagyon bonyolult meghatározását el lehessen kerülni. Előny, hogy a törvényes örökrész megemelése nem függ a tényleges vagyongyarapodástól [1371. § (1) bek. 2. félmondat], és még akkor is megilleti a túlélő házastársat, ha nem az elhunyt fél, hanem az ő saját vagyona gyarapodott nagyobb mértékben a házasság ideje alatt.

Ha a túlélő házastárs visszautasítja az örökségét, akkor a BGB 1371. § (3) bek. alapján kérheti, hogy a törvényes örökrésznének megemelése helyett inkább a tényleges vagyongyarapodás megosztására kerüljön sor. Ekkor a megosztott vagyongyarapodás⁸¹ mellett az ún. „kis kötelesrészre” (kleiner Pflichtteil) is jogosult az özvegy [BGB 2303. § (1) bek.]. A „kis kötelesrész” elnevezés onnan ered, hogy mértéke a törvényes öröklési szabályok alapján egyébként járó örökrész egynegyedének felel meg.

Példa: A halál esetére szóló rendelkezés nélkül elhunyt férj után felsége és két gyermeke örököl. Az örökség 160.000 euró bankbetétből áll, amelyet a férj a házasság alatt szerzett. A feleség vagyona nem gyarapodott a házasság alatt.

A feleség a BGB 1931. § (1) bek. alapján egynegyed részben törvényes örökös, a BGB 1371. § (1) bek. szerint pedig az örökség további egynegyed része illeti meg, azaz az örökség fele (80.000 euró) jár neki.

Ha visszautasítja az örökséget, akkor az örökösök közösségével szemben 80.000 euró illeti meg vagyongyarapodás-megosztás címén, továbbá jogosult a „kis kötelesrészre”, azaz a nem megemelt törvényes örökrész felére, ami az örökség értékének egy nyolcad része. A feleségnek vagyongyarapodás-megosztás címén fizetendő 80.000 eurót passzívaként le kell vonni a 160.000 euróból. Ebben az esetben az örökség értéke 80.000 euró, ennek egy nyolcada, vagyis a feleségnek járó „kis kötelesrész” pedig 10.000 eurónak felel meg.

Ha tehát a példában szereplő feleség visszautasítja az örökséget, akkor 90.000 euró jár neki, ha viszont az örökrész megemelésével járó törvényes öröklési szabály szerint örököl, akkor 80.000 euró illeti meg.

⁸¹ BGB 1378. (1) bek.

Ha a túlélő házastársat halál esetére szóló rendelkezés útján örökössé (Erbe) vagy hagyományossá (Vermächtnisnehmer) nevezték, és visszautasítja az örökséget, akkor vagyongyarapodás megosztása jogcímen illeti meg a „kis kötelesrész” [BGB 1371. § (3) bek.]. Ugyanez a szabály érvényesül akkor is, ha a túlélő házastársat halál esetére szóló rendelkezés útján kitagadta az örökhagyó az örökségből [BGB 1371. § (2) bek.].

A közszerzeményi rendszer a magyar magánjog történetében sem ismeretlen. A Csjt. ugyan nem szabályozza, az új Ptk. viszont alternatív, vagyoni jogi szerződéssel választható rendszerként kifejezetten nevesíti az intézményt és meghatározza annak keretszabályait.⁸²

3. A vagyonekülönítési rendszer (*Der Güterstand der Gütertrennung*)

A házastársak szerződésben eltérhetnek a közszerzeményi rendszertől és megállapítják vagyoni viszonyaikra a vagyonekülönítés szabályait. A megoldás sajátossága, hogy a házastársak között semmilyen vagyoni kapcsolat nem áll fenn, vagyonjogilag úgy kell őket tekinteni, mintha nem lennének házastársak. Mindkét házastárs maga kezeli vagyont és korlátozás nélkül rendelkezhet arról. Mindketten csak a saját tartozásaikért felelnek.

A vagyonekülönítése ellenére is érvényesülnek azonban a házastársi életközösségből eredő, a házastársak vagyonára közvetett hatást gyakorló általános kötelezettségek:

- A választott vagyoni rendszertől függetlenül kötelesek a házastársak egymás tartására (BGB 1360. §-tól).
- A család mindennapi szükségleteit fedező ügyletek tekintetében képviselői jogkör illeti meg a BGB 1357. §-a szerint a feleket, ami alapján feljogosíthatják és kötelezhetik a másik felet (Schlüsselgewalt).
- Bírósági végrehajtás (Zwangsvollstreckung) esetén bármely házastárs hitelezője javára vélelmezni kell, hogy a házastárs vagy a házastársak birtokában lévő ingó tárgyak a kötelezett házastárs tulajdonát képezik (Eigentumsvermutung), kivéve, ha a házastársak külön élnek és az adott tárgyakat az a házastárs birtokolja, aki a hitelezőnek nem tartozik.⁸³
- A házastársak kötelesek – tulajdoni viszonyaiktól függetlenül – a házastársi közös lakás és a háztartási berendezések közös használatát biztosítani.

Ha a házastársak a vagyonekülönítési rendszer szerint szabályozzák vagyoni viszonyaikat, akkor az életközösség megszűnésekor nem támaszthatnak vagyoni igényeket a másik házastárssal szemben. A jövedelemszerző tevékenységet nem folytató házastárs anyagilag hátrányosabb helyzete csak a másik fél önkéntes juttatása (pl. ajándé-

⁸² Közszerzeményi rendszer, új Ptk. 4:69. § – 4:71. §.

⁸³ BGB 1362. § (1) bek. 1-2. mondat: Zugunsten der Gläubiger des Mannes und der Gläubiger der Frau wird vermutet, dass die im Besitz eines Ehegatten oder beider Ehegatten befindlichen beweglichen Sachen dem Schuldner gehören. Diese Vermutung gilt nicht, wenn die Ehegatten getrennt leben und sich die Sachen im Besitz des Ehegatten befinden, der nicht Schuldner ist.

kozás, életbiztosítás kötése) vagy a felek között egyébként fennálló munka-, illetve társasági szerződés útján küszöbölhető ki.

Mint minden vagyoni rendszer, a vagyonekülönítés is a házasság megszűnésével vagy a jövőre nézve a vagyoneközösségi rendszer kikötésével szűnik meg. Ha a felek a vagyonekülönítési rendszer megszüntetése mellett döntenek, de egyidejűleg nem határoznak meg másik vagyoni rendszert, akkor vagyoni viszonyaikra a közszerzeményi rendszer, azaz a fent ismertetett törvényes vagyoni rendszer szabályai lesznek irányadóak.

Kevésbé célravezető a vagyonekülönítés abban az esetben, ha az egyik házastárs saját jövedelemszerző tevékenysége vagy anyagi juttatása révén jelentősen hozzájárul a másik fél vagyonának gyarapodásához. Mivel a házasság megszűnéskor a vagyongyarapodást nem osztják meg a házastársak, és a házasság alatt egymás egymásnak nyújtott juttatások szerződésbe foglalására általában nem kerül sor, ezért a bírói gyakorlat a méltánytalan vagyoni helyzetek kiküszöbölése érdekében több olyan ítéletet is hozott, amelyek alapján vagyonekülönítés ellenére is részesülhet az egyik házastárs a másik vagyonából. A BGH döntése alapján például a házastársak között hallgatólagosan létrejött belső társaság (Innengesellschaft) megszűnéskor, a BGB kötelmi jogi könyvének a társaságokra vonatkozó 730–738. §-ai alapján érvényesíthetik az egymással szemben fennálló vagyoni igényeiket. Úgyisntén a BGH ítélezési gyakorlata alapján lehetséges, hogy a házastársak vagyonemegosztási igényeiket egy törvényben nem szabályozott családjogi szerződés jogalapjának megszűnésére alapozzák.⁸⁴

Az új Ptk. a közszerzeményi rendszer mellett a vagyonekülönítés szerződéssel történő kikötésére is lehetőséget ad. A 4:73. § (2) bek. kógens szabályként írja elő a vagyonekülönítés határát: a közös háztartással és a közös gyermekkel kapcsolatos kiadásokat vagyonek elkülönítése ellenére is kötelesek a házastársak közösen viselni.

4. A vagyonegyesítés rendszere (*Der Güterstand der Gütergemeinschaft*)

A BGB alapján a házastársak házassági szerződéssel a vagyonegyesítés rendszerét is választhatják vagyoni viszonyaik rendezésére. Manapság azonban *egyre ritkábban* élnek a házastársak ezzel a lehetőséggel, mert a házasság előtt és a házasság alatt szerzett vagyont átölelő vagyoneösszesség nehezen kezelhető, a felelősségi kérdések rendezése bonyolult, és a házasság felbontása esetén a vagyonemegosztás is jelentős nehézséggel jár. A vagyonegyesítés alap gondolata szerint a házassághoz, mint életközösséghez a házastársak vagyonának egysége is hozzátartozik: mindkét házastárs vagyona közös vagyonnak minősül (Gesamtgut), amelynek kezelését a feleség vagy a férj önállóan (BGB 1422. §-tól), vagy mindkét házastárs közösen (BGB 1450. §-tól) látja el. Emellett ismeri a törvény a különvagyont (Sondergut, 1417. §) és a szabad vagyont (Vorbehaltsgut, 1418. §) intézményét is, amelyek magánvagyonként illetik meg az adott házastársat. A BGB abból indul ki, hogy az összvagyont fedezi a férj és a feleség tartozásait [vö. BGB 1437. § (1) bek.].

A felelősség kérdésének részletes szabályozása mellett rendelkezik a törvény a vagyont kezelő házastársnak a másik házastárral szemben fennálló kötelezettségeiről, az

⁸⁴ A BGH állandó ítélezési gyakorlata alapján: BGHZ 116, 169; 142, 147; BGH FamRZ 1997, 933.

egyres vagyontömegek egymáshoz való viszonyáról, a vagyonból származó bevételek felhasználásáról, továbbá a vagyonközösség megszűnésének és a vagyon megosztásának összetett kérdéseiről is.

A vagyonegyesítés rendszere a vagyonekülönítés melletti másik, szerződésben ki- köthető vagyoni jogi rendszer, amelynek szabályait a törvény meghatározza. Manapság főleg Németország vidéki területein találkozhatunk ezzel a megoldással.⁸⁵

2. ábra

Az új Ptk. és a BGB által szabályozott házassági vagyoni jogi rendszerek

	Magyar (új Ptk.)	Német (BGB)
Törvényes házassági vagyoni jogi rendszer	szerzeményi alapú osztatlan közös tulajdon (házastársi vagyoni közösség)	közszerzeményi rendszer (Zugewinnngemeinschaft)
Házassági vagyoni jogi szerződéssel választható, törvényben nevesített házassági vagyoni jogi rendszerek	közszerzeményi rendszer	
	vagyonekülönítés	vagyonekülönítés (Gütertrennung)
		vagyonegyesítés (Gütergemeinschaft)

V. A házasság felbontása (Die Scheidung der Ehe)

1. A feldúltsági elv (Das Zerrüttungsprinzip)

A feldúltsági elv bevezetése előtt a házassági bontójogot a vétkeességi elv (Schuldprinzip) határozta meg. Az elv felszámolásának többek között az az oka, hogy gyakran sem a házastársak, sem a bíróság nincs olyan helyzetben, hogy „a házasság megromlásának valamennyi okát számba vegye és meghatározza, hogy ahhoz melyik házastárs járult hozzá nagyobb mértékben”.⁸⁶

A hatályos házassági bontójog az 1976-os Első házassági- és családi jogi reformtörvénynek köszönhető (BGB 1564–1568. §). Ez a reformtörvény vezette be Németországban a házasság felbontására irányadó *feldúltsági elvet*, amely alapján nincs jelentősége annak, hogy miért ment tönkre a házasság és ez melyik házastársnak róható fel. A BGB alapján akkor beszélhetünk a házasság megromlásáról, ha a házastársi életközösség a felek között már nem áll fenn, és nem is várható, hogy azt a házastársak helyreál- lítják [Scheitern der Ehe, BGB 1565. § (1) bek.].

Magyarországon a feldúltság elvét két évtizeddel korábban, 1953-ban mondta ki a Családi jogi törvény. A kezdeti „komoly és alapos ok” követelményét 1974-ben váltotta fel a „házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása” megfogalmazás.⁸⁷ Az eddigi kerettényállási jelleg az új Ptk.-ban is megmarad, de kiegészül azzal, hogy maga a tör-

⁸⁵ BGB I, S. 1421.

⁸⁶ BT-Drs. 7/4361, S. 8.

⁸⁷ Csjt. 18. § (1) bek., új Ptk. 4:21. § (1) bek.

vény hoz magyarázó példát arra, hogy mikor tekintendő a házasság megghiúsultnak. Ennek alapján *különösen akkor állapítható meg a házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása, ha a házastársi életközösség a felek között megszűnt és annak helyreállítása nincsen kilátás*.⁸⁸ Ezzel beemeli a jogalkotó a házasság megromlásának leggyakoribb esetét az új Ptk.-ba, amely tartalmilag megegyezik a BGB imént ismertetett definíciójával.

2. A házasság felbontásának menete (*Das Scheidungsverfahren*)

A családjogi bíróság a német helyi bíróság (Amtsgericht) családjogi ügyekben átfogó hatáskörrel rendelkező bíróságaként dönt a házasság felbontásáról.⁸⁹ Nemcsak a házassággal,⁹⁰ hanem a gyermeki jogállással⁹¹ (pl. a szülői gondviselési jog, a kapcsolattartási jog vagy a gyermekelhelyezés kérdése), a tartással (pl. gyermektartás, házastársi tartás), a lakáshasználattal és a házassági vagyoni jogi kérdésekkel kapcsolatos ügyekben is a családjogi bíróság jár el.⁹²

A bontási kérelmet (Scheidungsbegehren) és a bontáshoz kapcsolódó járulékos kérdéseket (Scheidungsfolgen) a bíróság általában egyszerre tárgyalja és azokról egyidejűleg dönt [FamFG 137. § (1) bek.]. A bontási kérelem és a járulékos kérdések együttes tárgyalásának előírásával a törvénynek az a célja, hogy a házastársak már az eljárás során tisztában legyenek azzal, hogy milyen következményekkel jár a házasság felbontása rájuk és gyermekeikre nézve. Lehetőséget kell kapniuk arra, hogy döntésüket még egyszer átgondolják.⁹³ Egyes bontással kapcsolatos kérdésekről csak a FamFG 140. § (2) bekezdésében meghatározott esetekben lehet külön dönteni.

3. A házasság felbontásának alaptényállása és a házasság felbontásával kapcsolatos megdönthetetlen vélelmek (*Der Scheidungsgrundtatbestand und die unwiderleglichen Scheidungsvermutungen*)

Ahogy azt már említettük, a BGB generálklauzulája alapján akkor bontható fel a házasság, ha az megghiúsult, tehát *a házastársi életközösség a felek között már nem áll fenn és nem is várható annak helyreállítása*. A bíró köteles mindkét feltételt hivatalból vizsgálni [FamFG 127. § (1) bek.], kivéve, ha megdönthetetlen vélelem szól a házasság felbontása mellett.

A házastársak között *nem áll fenn házastársi életközösség*, ha az egyik (vagy mindkét) fél már nem akar vagy nem tud a másikkal olyan közös életet folytatni, amely ketjük elképzelésének, illetve a házassági életközösséggel szemben egyébként támasztott alapvető szeretetet, figyelem és hűség elvárásának eleget tenne. Annak ellenére, hogy a házastársak külön élnek, házasságuk csak akkor tekinthető megghiúsultnak, ha nem való-

⁸⁸ Az életközösség visszaállításának kilátástalanságára két esetkört emel ki a törvény: az életközösség megszűnéséhez vezető folyamatot és a különélés időtartamát (4:21. § (1) bek. 2. mondat).

⁸⁹ Gerichtsverfahrensgesetz (GVG) 23. § b) pont.

⁹⁰ FamFG 121. §.

⁹¹ FamFG 151. §.

⁹² FamFG 111. §.

⁹³ BT-Drs. 7/4361, S. 24.

színűsíthető, hogy a házastársi életközösséget helyreállítják. Ahhoz, hogy ezt a bíró meg tudja ítélni, fel kell mérnie a felek békülési hajlandóságát, és azt, hogy a házastársak eltávolodtak-e egymástól annyira, hogy közös életről már nem tudnak vagy nem is akarnak megállapodni.⁹⁴

Ha a házastársak még nem élnek legalább egy éve külön, akkor az egyébként megromlott házasság csak akkor bontható fel, ha annak fenntartása a kérelmező házastárs számára – a másik fél személyében rejlő okok miatt – tőle el nem várható nehézséget jelentene [BGB 1565. § (2) bek.]. A joggyakorlat alapján például bántalmazás,⁹⁵ gyilkossággal való fenyegetés,⁹⁶ vagy a házasság intézményének súlyos megsértése⁹⁷ esetén nem várható el a házastárstól, hogy továbbra is házasságban éljen a másik féllel. A házasság felbontását a törvény egy évnél rövidebb különélés esetén – az imént említett kivételektől eltekintve – megnehezíti. Ezzel három célt kíván megvalósítani:

- Joggal való visszaélésnek minősülne, ha az a házastárs, akinek a magatartása miatt a házasság tönkrement, és aki a további együttélést megghiúsította, ki tudná kényszeríteni a házasság azonnali felbontását. Ezt akadályozza meg a törvény azzal, hogy a válás legkorábbi időpontját alapesetben is legalább egy évnél hosszabbra köti, lehetőséget biztosítva ezzel a másik félnek arra, hogy felkészüljön a válást követő új élethelyzetre.⁹⁸
- A szabályozás további célja, hogy kiküszöböljön egy elhamarkodott, megfontolatlan döntést. Így fel lehet mérni, hogy a házastársak válási szándéka valóban komoly-e.
- Ha a felek már legalább egy éve külön élnek, akkor a bontóper során a bíró is könnyebben meg tudja ítélni, hogy van-e még esély a házastársi életközösség helyreállítására.⁹⁹

A BGB 1566. §-a két megdönthetetlen vélelmet állít fel annak érdekében, hogy a házasság tényleges megromlását ne kelljen bizonyítani és a feleket megóvja a magán- és intimszférájuk bíróság előtti feltárásától. Mindkét vélelem alapja, hogy a házastársak meghatározott ideje külön éljenek. Különbséget az alapján tehetünk, hogy mindkét fél szeretné-e a házasság felbontását vagy csak az egyikük:

- Megdönthetetlen vélelem szól a házasság megromlása mellett, ha a házastársak egy éve külön élnek és mindkét házastárs kérelmezi a bontást vagy az egyik házastárs a másik bontási kérelmével egyetért [BGB 1566. § (1) bek.]. Ezen feltételek fennállása esetén a bíró kétség esetén sem vizsgálhatja felül a házasság megromlásának tényét.

⁹⁴ BGH FamRZ 1987, 671; 1979, 422.

⁹⁵ OLG Stuttgart, FamRZ 2000, 239.

⁹⁶ OLG Brandenburg, FamRZ 2001, 1458.

⁹⁷ OLG Hamm, FamRZ 1978, 28; ezt szűkíti: OLG Braunschweig, FamRZ 2000, 28.

⁹⁸ BGH FamRZ, 1981, 127; HOLZHAUER, HEINZ: *Die Scheidungsschwernis des § 1565 Abs. 2 BGB*. Juristen-Zeitung (JZ) 1979, 113.

⁹⁹ BGH FamRZ, 1981, 127. BRUDERMÜLLER, GERD: *BGB § Scheitern der Ehe* in: Palandt Bürgerliches Gesetzbuch Kommentar, München, 2013. BGB § 1565 Rn. 6.

- Ha csak az egyik házastárs kérelmezi a házasság felbontását, akkor alapvetően neki kell bizonyítania, hogy a házasság valóban megromlott. Ez alól a szabály alól ad felmentést a második megdönthetetlen vélelem, amely alapján a házasság megromlott, ha a házastársak már *három éve külön élnek* [BGB 1566. § (2) bek.]. A három éves határidő lejártá után akkor is feltételezni kell, hogy a házasság tönkrement, ha csak az egyik házastárs kérelmezi a válást. Ebben az esetben nincs jelentősége a másik fél azon nyilatkozatának, amely szerint a házasság a hosszú különélés ellenére sem romlott meg.

Különös méltánylást érdemlő esetben (Härteklausel) akkor sem kerül felbontásra a házasság, ha annak megromlása egyébként bizonyított vagy valamelyik megdönthetetlen vélelem fennáll. A BGB 1568. § alapján különös méltánylást érdemlő esetnek minősül, ha a házasság fenntartása a közös kiskorú gyermek érdekében kivételesen indokolt (Kinderschutzklausel), illetve ha a házasság felbontásával egyet nem értő félnek a válás olyan súlyos nehézséget jelentene, amely a házasság fenntartását – a kérelmező fél érdekeinek figyelembevételére is – kivételesen indokoltá teszi (persönliche Härteklausel). A bírósági gyakorlatban az ilyen különös méltánylást érdemlő helyzetekre alapított kivételek csak nagyon ritkán fordulnak elő.

Alapvető különbség a hatályos magyar és a német bontójogi feltételrendszerben, hogy a BGB alapvetően meghatározott külön töltött időhöz köti a házasság felbontását. A Csjt. csak az egyező akaratnyilvánításon alapuló bontás második változatánál írja elő feltételként, hogy a felek legalább 3 éve egymástól külön éljenek és rendezzék a közös gyermekkel kapcsolatos kérdéseket.¹⁰⁰ Az új Ptk. által átalakított szabályozás esetén pedig sem a bizonyítási bontás, sem a felek egybehangzó akaratnyilatkozatán alapuló esetben nincs kötelezően külön töltendő idő (új Ptk. 4:21. §).

VI. A házasság felbontása után járó házastársi tartás (*Die Unterhaltsansprüche der Ehegatten nach der Scheidung*)

1. Áttekintés (Überblick)

Ahogy említettük, a BGB külön szabályozza a házasság fennállása idején (lásd D. III.) és a házasság felbontását követően járó tartást. Az Első házassági reformtörvény nemcsak az anyagi bontójogot, hanem a házasság felbontásával összefüggő járulékos kérdések szabályozását is alapvetően átalakította (BGB 1569–1585. § b) pont). A tartást módosító törvény¹⁰¹ további jelentős változásokat hozott. A jelenleg hatályos szabályozás abból indul ki, hogy a válást követően alapvetően mindkét házastárs saját munkája vagy vagyona révén köteles magát eltartani (BGB 1569. §). Ezt német terminológiával a *saját gazdasági felelősség alapelveinek* nevezhetjük (*Grundsatz der wirtschaftlichen Eigenverantwortung*). Bármely volt házastárs csak abban az esetben jogosult a másik féltől tartásra, ha önmagát eltartani nem képes (BGB 1570–1576. §). Tehát a saját gaz-

¹⁰⁰ Csjt. 18. § (2) bek. b) pont.

¹⁰¹ *Gesetz zur Änderung des Unterhaltsrechts* (UÄndG) vom 21.12.2007 (BGBl. I S. 3189).

dasági felelősség alapelvét korlátozza a házasságot követően is fennálló egymás iránti felelősségvállalás (*Grundsatz der nachwirkenden Mitverantwortung*)¹⁰² és a házasság utáni szolidaritás (*nacheheliche Solidarität*)¹⁰³ alapelve.

Mint minden tartási igénynek, úgy a házasság felbontását követő házassági tartásnak is feltétele, hogy a tartásra jogosult rászoruljon a tartásra (Bedürftigkeit, BGB 1577. §), és a tartásra kötelezett képes legyen a tartás nyújtására (Leistungsfähigkeit, BGB 1581. §). A volt házastárs tartásnyújtási képességéről akkor beszélhetünk, ha vagyoni viszonyai alapján, egyéb kötelezettségeinek figyelembevételével és saját megélhetésének vesélyeztetése nélkül képes a volt házastársának tartást biztosítani.

A rokontartási kötelezettséghez képest szigorúbb feltételeket állapít meg a törvény házastársi tartás esetén. Míg a rokontartásnál elegendő, ha a tartásra jogosult nincs olyan helyzetben, hogy saját megélhetését rendelkezésre álló vagyonából vagy jövedelméből fedezni tudja, addig a házastársi tartáshoz ez a tény önmagában nem elegendő, hanem egy további tényállási elemnek is teljesülnie kell. A törvény szerint akkor jár házastársi tartás, ha a gazdaságilag gyengébb volt házastárs rendkívüli helyzetéből adódóan nem tud, vagy nem várható el tőle, hogy jövedelemszerző tevékenységet folytasson. Hiába állapítható meg az egyik fél rászorultsága, a tartás megítéléséhez az is szükséges, hogy a másik képes legyen azt biztosítani. A BGB határozatlan fogalom-meghatározásai miatt a gyakorlatban komoly nehézséget okoz a rászorultság és a tartási képesség megállapítása. A tanulmány során többször hivatkozott, a tartományi felsőbb bíróságok által kidolgozott tartással kapcsolatos irányelvek a bíróságokra nézve kötelező erővel ugyan nem bírnak, de a joggyakorlat számára fontos támpontot jelentenek a házasság felbontását követően járó tartás esetén is.

2. A házastársi tartás alapjául szolgáló tényállások (*Die einzelnen Unterhaltstatbestände*)

A német jogalkotó a házastársi tartási igény feltételeit nem kerettényállás formájában, hanem a BGB 1570–1573. § és 1575–1575. §-aiban, több tényállás segítségével fogalmazza meg. Ezek egy része nagyon konkrét eseteket definiál, míg mások generálklauzulához hasonlóan, szélesebb esetkört fognak össze:

a) Legfontosabb és jogilag több szempontból is privilegizált a közös gyermek nevelése esetén fennálló tartási igény (*Unterhalt wegen Betreuung eines Kindes*, BGB 1570. §). A közös gyermeket gondozó vagy nevelő volt házastárs a gyermek születését követően legalább három évig jogosult az ún. alaptartásra (*Basisunterhalt*). Ezen idő alatt nem köteles munkába állni, hanem minden idejét a gyermek nevelésére fordíthatja.

A gyermek születését követő három év eltelte után is jogosult lehet a közös gyermeket nevelő fél tartásra, ha ennek oka a gyermekkel kapcsolatos és az a méltányosság követelményének megfelel. A jogosultság fennállásának kérdése a konkrét eset körülményeit vizsgálva dönthető el. Ennek során elsősorban a gyermek érdekét kell szem előtt tartani és azt megállapítani, hogy harmadik személy általi gyermekfelügyelet (pl. hozzá-

¹⁰² BVerfG FamRZ 1981, 745; FamRZ 1981, 1163.

¹⁰³ SCHAPP, JAN: *Die Leistung der Frau in der Ehe und ihre Bedeutung für den Unterhaltsanspruch der Frau nach der Scheidung*. FamRZ 1980, 215.

tartozók, óvoda, egész napos iskola) biztosítható-e. A három évet meghaladó tartást megalapozó oknak minősül különösen, ha a gyermek fogyatékos, fejlődési rendellenesség vagy az átlagosnál lassabb fejlődés miatt továbbra is a szülő intenzív gondozására szorul.

Nem csak a gyermek érdekében hosszabbítható meg a tartás időtartama, hanem a házasság utáni szolidaritás elve alapján a közös gyermeket gondozó szülő érdekében is [BGB 1570. § (1) bek. 2. mondat]. Ilyen jellegű hosszabbítási oknak minősül, ha a volt házastársak házasságuk fennállása során megállapodtak abban, hogy valamelyikük a háztartásbeli teendők hosszútávú ellátása és a gyermekneveléssel járó feladatok miatt lemond hivatásáról és önálló jövedelemszerző tevékenységet nem fog folytatni. Ha a család hosszabb ideig ennek a modellnek megfelelően élt, akkor védelmet érdemel a háztartást ellátó házastársnak a családon belüli munkamegosztásról szóló megállapodásba vetett hite. Természetesen ebben az esetben is csak akkor jár a tartás, ha ténylegesen a szülő gondozza a gyermeket.¹⁰⁴

Nem tarthat a volt házastárs a közös gyermek nevelésének jogcímén további tartásra igényt, ha a gyermek már nem szorul gondozásra és nevelésre. Az igény azonban bármikor ismét feléledhet, ha például egy betegség vagy baleset miatt a gyermeket ismét gondozni kell.

b) *Életkor* alapján jár tartás annak a volt házastársnak, akitől az életkora miatt nem várható el, hogy jövedelemszerző tevékenységet folytasson (*Unterhalt wegen Alters*, BGB 1571. §). A volt házastárs életkora alapján akkor követelhet tartást, ha a házasság felbontásának időpontjában, a gyermeknevelés időszakát követően, vagy a tartási igény feltételeinek megszűnésekor betöltött életkora miatt nem várható el tőle, hogy jövedelemszerző tevékenységet folytasson. Ezt a tartási igényt rendszerint az adott szakma szerinti általános nyugdíjkorhatár elérése alapozza meg.¹⁰⁵

c) Tartásra jogosult az a volt házastárs is, akitől a házasság felbontásának időpontjában *betegség, egyéb fogyatékos, vagy testi, illetve szellemi gyengeség miatt* nem várható el, hogy megfelelő jövedelemszerző tevékenységet folytasson (*Unterhalt wegen Krankheit oder Gebrechen*, BGB 1572. §). A jogosultság független attól, hogy a házastárs a házasság ideje alatt betegedett-e meg.¹⁰⁶

d) A törvényi szabályozás már említett alapgondolata, hogy a házasság felbontását követően mindkét félnek lehetőség szerint saját magát kell eltartania. A BGB 1574. § (1) bek. kifejezetten kiemeli, hogy az elvált házastárs kötelelességeinek egyike a megfelelő jövedelemszerző tevékenységet folytatása. Amíg azonban ilyen tevékenységgel nem rendelkezik, addig érvényesítheti tartási igényét a volt házastársával szemben. Így a tartás nyújtására képes házastárs viseli azt a kockázatot, ami a másik fél munkaerőpiacra való belépésével vagy az oda való visszatérésével jár.¹⁰⁷ Ezt nevezzük *munkanélküliség esetén járó tartásnak* (*Erwerbslosigkeitunterhalt*). A munkaerőpiacra visszatérő házastárs köteles arra törekedni, hogy megfelelő állást találjon. A BGB 1573. § szerinti igény

¹⁰⁴ BGH FamRZ 2010, 1050.

¹⁰⁵ BGHZ 188, 56; OLG Zweibrücken FamRZ 2012, 643.

¹⁰⁶ BT-Drs. 7/650, S. 124; BGH FamRZ 1981, 1163; BGH FamRZ 1988, 931; EzFamR § 1572 BGB Nr 10; OLG Hamm FamRZ 2002, 1564.

¹⁰⁷ DIEDERICHSEN, UWE: *Ehegattenunterhalt im Anschluß an die Ehescheidung nach dem 1. EheRG*. NJW 1977, 356.

esetén kiemelkedő jelentőséggel bír az, hogy mit értünk a megfelelő jövedelemszerző tevékenység fogalma alatt. A törvényi definíció szerint akkor megfelelő a jövedelemszerző tevékenység, ha az az elvált házastárs képesítésének, képességeinek, korábbi tevékenységének, életkorának, valamint egészségi állapotának megfelel, kivéve, ha a tevékenység folytatása a házasság alatti életkörülményekhez képest méltánytalan lenne. Ha az elvált házastárs ugyan talál megfelelő munkahelyet, viszont az abból származó jövedelem nem fedezi a létfenntartásához szükséges költségeket (BGB 1578. §), akkor a BGB 1573. § (2) bek. alapján *kiegészítő tartásra (Aufstockungsunterhalt)* jogosult, amelynek összegét a szükségleteinek és munkabérének különbözete adja.

e) Ha valamely házastárs a házasság reményében vagy a házasság fennállta alatt nem kezdett el egy képzést vagy azt megszakította, akkor a válást követően a másik házastársától tartást követelhet, mégpedig *képzés (Ausbildung)*, *továbbképzés (Fortbildung)* vagy *átképzés (Umschulung)* jogcímén (BGB 1575. §).

f) A házassági tartás alapulhat a *pozitív méltányosság* tényállásán is (positive Härteklausele, BGB 1576. §). Ez alapján tartást követelhet volt házastársától az, akitől az a)–e) pontokban felsoroltakon kívül egyéb jelentős ok fennállta miatt nem várható el, hogy jövedelemszerző tevékenységet folytasson, és ha a tartás megtagadása mindkét házastárs érdekeinek figyelembevétele esetén is súlyos méltánytalansághoz vezetne.

3. A tartási igény mértéke és a tartás nyújtásának módja (Der Umfang des Unterhaltsanspruchs und die Art der Unterhaltgewährung)

A BGB 1578. § (1) bek. 1. mondata alapján a tartás mértékét a *házasság felbontásának időpontjában fennálló házassági életkörülmények (eheliche Lebensverhältnisse)* szerint kell meghatározni.¹⁰⁸ A törvény ugyan a házasság felbontásának időpontját tekintti irányadónak, kivételes esetben azonban lehetőség van arra, hogy a jogerős bontást követően bekövetkezett vagyongyarapodást vagy vagyonsökkenést is figyelembe vegyék:¹⁰⁹ erre akkor kerülhet sor, ha a vagyonszerzés a házasság felbontása nélkül is bekövetkezett volna és azt a felek előre láthatták.¹¹⁰ A jogalkotó célja ezzel a szabályozással egészen a 2008-as jogszabályváltozásig az volt, hogy a volt házastárs a házasság alatti életszínvonalát lehetőség szerint a válást követően is meg tudja tartani.¹¹¹

A Tartást módosító törvénnyel 2008-ban bevezetett új méltányossági szabályozás (Billigkeitsklausele, BGB 1578b. §) alapján, meghatározott feltételek szerint, valamilyen – egyébként jogosan járó – házassági tartás mértéke a méltányos életszínvonal szintjére csökkenthető, illetve időben korlátozható, ha a házasság során fennállt életszínvonal alapulvétele méltánytalan lenne.¹¹² Tehát a jogszabályváltozás óta már nem feltétlenül biztosítja a BGB azt, hogy a tartás mértéke hosszútávon a házasság alatt fennállt életszínvonalhoz igazodjon. A házasság felbontása után járó házastársi tartás célja első-

¹⁰⁸ BGH NJW 2012, 384.

¹⁰⁹ BVerfG NJW 2011, 836; BGH NJW 2012, 386.

¹¹⁰ BVerfG NJW 2011, 836; BGH NJW 2012, 384, 386.

¹¹¹ BT-Drs. 7/650, S. 136.

¹¹² BT-Drs. 16/1830, S. 29.

sorban annak a hátránynak a kompenzálása, amely az elvált házastársat a házasság fennállása alatt kialakult szerepe (pl. háztartás vezetése, gyermeknevelés) miatt érte.

A *rendszeres tartás* pénzbeli járadék formájában, havonta előre fizetendő (BGB 1585. § (1) bek. 1. és 2. mondat). Járadék helyett kérheti a jogosult, hogy a tartási igényt a kötelezett egy összegben elégítse ki. Ennek feltétele, hogy a jogosultnak jelentős érdeke fűződjön az egy összegben történő kifizetéshez (pl. ebből kíván olyan vállalkozásba kezdeni, amely a megélhetését biztosítaná), és a kifizetés ne terhelje méltánytalanul a kötelezettet. A BGB 1585a. § alapján a jogosult biztosítékot is követelhet, ha feltételezhető, hogy a tartási kötelezettség teljesítése veszélyben van.

4. A tartás korlátozása vagy megtagadása súlyos méltánytalanság okán (*Die Beschränkung oder Versagung des Unterhalts wegen grober Unbilligkeit*)

Az egyébként fennálló tartási igényt nem csak a fent ismertetett méltányossági szabály (BGB 1578b. §) alapján lehet csökkenteni vagy időben korlátozni, hanem erre a *negatív méltányossági szabály* is lehetőséget teremt (*negative Härteklausele*, BGB 1579. §). A házastársi tartási igény megtagadható, csökkenthető vagy időben korlátozható, ha a volt házastársra nézve a tartási kötelezettség *súlyosan méltánytalan lenne*. Ilyen esetben is a tartást igénylő fél nevelése alatt álló közös gyermek érdekeinek figyelembevételével kell mérlegelni. A BGB a súlyos méltánytalanág nyolc esetsorozatját különbözteti meg: ezek részben objektív okokra (BGB 1579. § 1., 2. és 8. pont), részben pedig a jogosult fél magatartására vezethetőek vissza (u.a. 3–7. pont).

Objektív alapon megtagadható, csökkenthető vagy időben korlátozható a tartás, ha a házasság *rövid ideig tartott*. A Szövetségi Bíróság (Bundesgerichtshof, BGH) joggyakorlata alapján az a házasság tekintendő rövidnek, amely nem tartott tovább két évnél.¹¹³ Szintén objektív alapon nem lehet elvárni a teljes tartás nyújtását, ha az a volt házastárs, aki egyébként tartásra jogosult lenne, *hosszabb ideje (2-3 éve) tartós életközösségben él*, azaz mással közös háztartást vezet vagy nagyobb összeget fektetett (pl. közös családi házat vásárolt)¹¹⁴.

A tartás megtagadható illetve korlátozható a *jogosult fél által a házassággal vagy a házasság felbontását követő szolidaritási követelménnyel szemben tanúsított magatartás alapján* is (BGB 1579. § 3–7. pont). A BGB például súlyosan méltánytalannak tekinti a teljes mértékű tartás megítélését abban az esetben, ha a jogosult a tartásra kötelezett sérelmére büntettet (Verbrechen) vagy szándékosan súlyos vétséget (schwerer vorsätzlicher Vergehen) követett el. Szintén korlátozható a tartás, ha a jogosult a rászorultságát szándékosan idézte elő, a kötelezett jelentős vagyoni érdekeit figyelmen kívül hagyta, vagy ha a válás előtt hosszabb időn keresztül nem járult hozzá a család kiadásaihoz. A felsorolás nem taxatív, így más hasonlóan súlyos ok fennállta esetén is megtagadható vagy korlátozható a tartás.

¹¹³ FamRZ 1981, 140. FamRZ 1999, 710.

¹¹⁴ BT-Drs. 16/1830, S. 38.

Alapvető különbség a negatív méltányossági szabály és a fentebb ismertetett BGB 1578b. § szerinti méltányossági klauzula között, hogy utóbbi kizárólag a törvényhozó által meghatározott, objektív, értékítéllettől mentes kritériumok szerinti mérlegelést tesz lehetővé.

5. A tartási igény vége (*Das Ende des Unterhaltsanspruchs*)

A tartási igény végét jelenti az addigi jogosult újabb házasságkötése, élettársi kapcsolat létesítése vagy halála [BGB 1586. § (1) bek.].

A tartásra kötelezett halálával azonban nem szűnik meg a tartás, hanem hagyatéki kötelezettségként (*Nachlassverbindlichkeiten*) száll át az örökösökre (BGB 1586b. §, 1967. §). Az örökösök viszont csak azon összeg erejéig felelnek, amely a tartásra jogosult házastársat kötelezrészként illetné meg abban az esetben, ha nem váltak volna el.

3. ábra

A német és a magyar házastársi tartás feltételrendszere

	Házasság fennállása alatt a házastársak		Házasság felbontását követően
	együtt élnek	külön élnek	
Német	a család méltányos tartása a házastársak egyenrangú kötelezettsége	<ul style="list-style-type: none"> • a jogosult rászorultsága és • a kötelezett tartási képessége és • nem állapítható meg súlyos méltánytalanság 	<ul style="list-style-type: none"> • a jogosult rászorultsága és • a kötelezett tartási képessége és • az alábbi esetek egyikének fennállása <ul style="list-style-type: none"> - közös gyermek nevelése, - meghatározott életkor betöltése, - betegség, egyéb fogyatékoság vagy testi illetve szellemi gyengeség, - munkanélküliség - képzés, továbbképzés, átképzés - egyéb, méltánylást érdemlő eset és • nem állapítható meg súlyos méltánytalanság
Magyar	konkrétan nem szabályozza	<ul style="list-style-type: none"> • a jogosult rászorultsága és • a kötelezett tartási képessége és • a jogosult nem érdemtelen 	

VII. A nyugellátási kompenzáció (*Der Versorgungsausgleich*)

1. A nyugellátási kompenzáció alap gondolata és céljai (*Grundgedanke und Ziele des Versorgungsausgleichs*)

Olyan házasságok esetén, ahol a házastársak egyike jövedelemszerző tevékenységet folytat, a másik pedig a háztartással kapcsolatos teendőket látja el, általában csak a jövedelmet szerző félnek jár időskori és rokkantsági ellátás. Gyakran jóval kevesebb időskori ellátás jár annak a házastársnak, aki jövedelemszerző tevékenységét (például a gyermekek nevelése érdekében) részben vagy egészben egy időre feladta. Így ezt a gazdaságilag gyengébb pozícióban lévő házastársat a házasság esetleges felbontása különösen hátrányosan érintené. A törvényhozó az 1977-es Első családjogi reformtörvénnyel megalkotta az ún. nyugellátási kompenzáció, a *Versorgungsausgleich* addig egyetlen országban sem ismert jogintézményét. A szabályozás célja a háztartást vezető fél hátrányos megkülönböztetésének kiküszöbölése és önálló szociális biztonságának megteremtése.

A nyugellátási kompenzációról szóló 2009-es strukturális reformtörvénnyel átalakított jogintézmény részletes szabályai külön törvényben kaptak helyet (*Versorgungsausgleichsgesetz*, *VersAusglG*).¹¹⁵ A BGB 1587. §-a utaló szabályként kimondja, hogy külön törvény szabályai vonatkoznak az elvált házastársak között a bel- és külföldön lévő jogosultságok, és az időskori, illetve rokkantsági ellátás kompenzálására. A *VersAusglG* a korábban is irányadó fele-fele arányban történő megosztás alapelvénél (*Halbteilungsgrundsatz*) marad, előírva azt, hogy a házasság ideje alatt megszerzett várományok esetén nem azok összegének fele, hanem minden egyes váromány fele illeti meg a házastársakat.¹¹⁶

2. A kompenzálendő igények (*Die auszugleichende Anrechte*)

A *VersAusglG* 2. §-a meghatározza, hogy mely jogosultságokat kell figyelembe venni, és ezeket elhatárolja a kompenzációhoz nem kapcsolódó vagyontárgyaktól. Így állapítható tehát meg, hogy a házasság ideje alatt szerzett jogosultságok közül melyek képezik a nyugellátási kompenzáció alapját.

Az ellátási kompenzáció meghatározásánál a házasság ideje alatt bel- vagy külföldön szerzett nyugellátási várományt és a már folyósítás alatt álló ellátási igényeket kell figyelembe venni. A törvényi megfogalmazásból egyértelműen kiderül, hogy az a jogosultság is ide tartozik, amelynek kifizetése már folyamatban van.¹¹⁷ Ilyen lehet például a törvényes nyugdíjbiztosítás vagy más biztosítási rendszerek alapján járó ellátás (pl. a köztisztviselők időskori ellátása, a meghatározott hivatásokhoz köthető időskori ellátás, üzemi időskori ellátás, továbbá a magánnyugdíj- vagy a rokkantsági ellátás).

¹¹⁵ *Versorgungsausgleichsgesetz* (*VersAusglG*) vom 3.04.2009 (BGBl. I S. 700).

¹¹⁶ *VersAusglG* 1. § (1) bek.

¹¹⁷ BT-Drs. 16/10144, S. 47.

3. A nyugellátási kompenzáció végrehajtása (*Der Vollzug des Versorgungsausgleichs*)

A házastársakat megillető nyugellátási váromány rendszerint *belsőleg*, azaz a kompenzációra kötelezett fél ellátási rendszerén belül kerül tényleges megosztásra a felek között (VersAusglG 10–13. §). Ilyen belső megosztásra kizárólag egy ellátási rendszeren belül kerülhet sor.

Példa: A férj a házasság ideje alatt az alábbi várományokat szerezte: 20 bérpont¹¹⁸ a törvényes nyugdíjbiztosítónál és 200 euró értékű üzemi időskori ellátási váromány. A feleségnek 10 bérpontja van a törvényes nyugdíjbiztosítónál és 250 euró értékben rendelkezik életbiztosítással.

A családjogi bíróságnak ebben az esetben át kell ruháznia a feleségre a férj 10 bérpontját és 100 eurónyi értékben az üzemi időskori ellátást. A férjre pedig a feleség 5 bérpontja és 125 eurónyi életbiztosítási jogosultsága ruházandó át.

A VersAusglG 10. § (1) bek. alapján a családjogi bíróság konstitutív hatállyal ruházza át a kompenzációra jogosult félre a kompenzációs hányadot annál az ellátást nyújtó szervnél, ahol az adott jogosultság található. Ennél a bírói aktusnál fogva jogviszony keletkezik a kompenzációra jogosult fél és az ellátást nyújtó szerv között, feltéve, hogy ilyen még nem áll fenn.¹¹⁹ Ezzel egyidejűleg jogosult az ellátást nyújtó szerv a kompenzációra kötelezett félnek járó váromány megfelelő mértékű csökkentésére.

Külső megosztás alatt a váromány alapítása értendő. Ilyen például, ha kompenzációs céllal életbiztosítást kötnek egy másik ellátási szervnél. Külső megosztásra alapvetően csak akkor kerülhet sor, ha a kompenzációra kötelezett fél ellátási szerve és a kompenzációs ellátásra jogosult volt házastárs erről megállapodnak, vagy ha az ellátási szerv kisebb kompenzációs összeg esetén külső megosztást kér (VersAusglG 14–17. §).

Ha sem a belső, sem a külső megosztás nem teszi lehetővé a váromány felosztását, akkor azt a válás után ki kell egyenlíteni. A jogosultnak ilyen esetben egy tartáshoz hasonló igénye keletkezik a kötelezettel szemben, amely majd csak akkor lesz érvényesíthető, ha mindkét fél elérte a *nyugdíjjogosultsági korhatárt*.

Éppúgy, mint a tartás, az időskori kompenzáció is *megtagadható*, ha annak biztosítása súlyosan méltánytalan lenne (Härteklausel, negatív méltányossági szabály).¹²⁰ A törvényhozó itt eltekintett attól, hogy a súlyos méltánytalanság fogalmát tipikus esetcsoportok felsorolásával konkretizálja. A negatív méltányossági szabály alkalmazásának feltételeként mindössze annyit ír elő, hogy ha az eset össze körülménye azt indokoltá teszi, akkor el lehet térni a váromány fele-fele arányban történő megosztásától.

A felek erre irányuló kérelme nélkül is *köteles a családjogi bíróság hivatalból*, nyugellátási kompenzáció címén a várományok külső, illetve belső megosztására. A törvény ez alól mindössze két kivételt enged (18–19. §).

A nyugellátási kompenzáció intézménye német sajátosság. Ehhez hasonlót a magyar családi jog nem ismer.

¹¹⁸ *Entgeltpunkte*: a német törvényes nyugdíjbiztosító központi értékegysége, ún. bérpontok, amelyek lehetővé teszik, hogy a nyugdíj a munkabér és a munkában eltöltött évek alapján kerüljön kiszámításra.

¹¹⁹ BT-Drs. 16/10144, S. 55.

¹²⁰ VersAusglG § 27.

E. Az anyagi gyermekjog (*Das materielle Kindschaftsrecht*)

I. A gyermekjog törvényi szabályozása (*Die gesetzliche Regelung des Kindschaftsrechts*)

A BGB 4. könyvének 1589–1895. §-ai szabályozzák a gyermek és a szülő között fennálló jogviszony kérdését és a kiskorú gyermek más törvényes képviselővel való kapcsolatát. A gyermek vallásos neveltetésével összefüggő rendelkezések külön törvényben kaptak helyet.¹²¹

A tanulmányunk elején említett jelentős gyermekjogi változások¹²² alapjául az alkotmányjogi keretek megváltozása, a gyermeket a szülővel szemben megillető jogosultságok átalakulása és az egymással házasságot nem kötött személyek szülői státuszának a korábbiól eltérő felfogása szolgált.

II. A leszármazás és az apaság megtámadása (*Die Abstammung und die Anfechtung der Vaterschaft*)

I. A leszármazás (*Die Abstammung*)

A német jog abból indul ki, hogy családjogi viszony csak rokonok között állhat fenn. A magyar szabályozáshoz hasonlóan, egyenesági rokonságban állnak, akik közül az egyik a másiktól származik [BGB 1589. § 1. mondat, új Ptk. 4:96. §]. A leszármazás szempontjából a hatályos jog már nem tesz különbséget annak alapján, hogy a gyermek házasságból vagy házasságon kívül született-e. A vérszerinti leszármazás ténye azonban önmagában nem mindig elegendő ahhoz, hogy jogi értelemben is apaságról legyen szó. A házasságon kívül született gyermek vérszerinti apja akkor minősül jogilag is apának, ha apaságát elismerte vagy azt a családjogi bíróság megállapította (BGB 1592. §).

A BGB 1998-ig, a Gyermekjogi reformtörvény hatálybalépéséig nem szabályozta, hogy *jogilag kit kell anyának tekinteni*, mivel abból indult ki, hogy az anyai jogállás biztos, azaz a genetikai anya és a gyermeket világra hozó nő személye nem válik el egymástól. A modern orvostudomány azonban lehetővé teszi, hogy a gyermeket világra hozó nő és a biológiai anya esetén két különböző személyről legyen szó. Ezt a német családjogi terminológia *osztott anyaságnak* (*gespaltene Mutterschaft*) nevezi. Ide tartozik a petesejt-adományozás (*Eispende*)¹²³, az embrióadományozás (*Embryonenspende*)¹²⁴ és a béranyaság (*Leihmutter*)¹²⁵ esete is.

¹²¹ *Gesetz über die religiöse Kindererziehung* vom 15.07.1921, RGBI I, 939.

¹²² Ehhez lásd részletesen: SCHLÜTER, *Familienrecht*, 14. kiadás, 2012, Rn. 259.

¹²³ *Petesejt-adományozás* esetén egy másik nő petesejtjét testen kívül termékenyítik meg a férj hímivarsejtjével, majd ezt a petesejtet ültetik be a feleség méhében.

¹²⁴ *Embrióadományozás* esetén egy másik nő petesejtjét egy másik férfi hímivarsejtjeivel termékenyítik meg és ezt ültetik be a feleség méhében. Tehát sem a petesejt, sem a hímivarsejt nem a házaspártól származik, de a gyermeket a feleség hordja ki.

¹²⁵ *Béranyaságnak* minősül, ha az anyaságra vágyó nő, ún. Wunschmutter, méhéből kivesznek egy petesejtet, amit a férj hímivarsejtjeivel termékenyítenek meg és azt a béranya méhében ültetik be. Tehát a házaspár ge-

Németországban mind a bér- vagy pótanya közvetítése, mind a megtermékenyítetlen petesejt vagy embrió átruházása¹²⁶ törvényileg tilalmazott. A jogalkotó célja ezzel az osztott anyaság lehetőség szerinti elkerülése volt. Ha a tiltó előírások ellenére mégis ilyen módon fogant és született meg a gyermek, akkor felvetődik a kérdés, hogy kit illet az anyai jogállás.

A BGB 1591. §-a megkérdőjelezhetetlenül *a gyermeket megszüülő nőt tekinti anyának*. A szülés tényén alapuló anyai jogállás genetikai leszármazás hiányában sem támadható meg. A magyar Csjt. nem foglalt állást az anya személyére vonatkozóan, de a gyakorlat jogi szempontból a szülő anyát tekintette a gyermek anyjának. Reagálva a modern orvostudományon alapuló lehetőségekre, az új Ptk. ki is mondja, hogy a *gyermek anyja az a nő, aki a gyermeket megszülte* [4:115. § (1) bek.]. Tehát a német felfogással azonosan az új magyar szabályozás amellet foglal állást, hogy nem tekinthető jogi értelemben véve anyának az a nő, akinek biológiai gyermekét más nő (pótanya) hordta ki.¹²⁷ A pótanyaság kérdésében egyébként jelenleg hallgat a magyar jogalkotó.¹²⁸

A *saját leszármazás megismeréséhez fűződő jog (Kenntnis der eigenen Abstammung)*¹²⁹ a biológiai apa és anya ismeretét is magában foglalja. Ezt a gyermeket megillető jogot a Szövetségi Alkotmánybíróság alapvetően elismeri és a személyiség szabad kibontakoztatásához [freie Entfaltung der Persönlichkeit, GG 2. cikk (2) bek.], valamint az emberi méltósághoz [Menschenwürde, GG 1. cikk (1) bek.] való alapjogokból vezeti le.

A jogi értelemben vett *apaság ténye* alapulhat az anyával kötött házasságon, apai elismerő nyilatkozaton, vagy az apaság bírósági megállapításán:

a) *A gyermek anyjával kötött házasság tényénél fogva* az a férfi tekintendő apának, aki a gyermek születésének időpontjában a gyermek anyjával házasságban élt [BGB 1592. § (1) bek.]. E szabály az irányadó akkor is, ha a házasság a férj halálával ért véget, de a gyermek az azt követő 300 napon belül megszületett. Ha megállapítható, hogy a fogantatás időpontja korábbra tehető, mint a szüléstől visszafelé számított 300. nap, akkor ezt a hosszabb időtartamot kell figyelembe venni [BGB 1593. § (1) bek.].

b) Ha a gyermek apja az anyával nem kötött házasságot, akkor az apaságot az a) pontban ismertetettek szerint nem lehet vélelmezni. Az *apaság elismerésének konstitutív hatályú aktusával* azonban lehetőség van az apaság megállapítására (Anerkennung der Vaterschaft, BGB 1592. § 2. pont). Ha a férj apaságát vélelmezni kell, vagy ha saját apaságát egy másik férfi már elismerte, akkor viszont kizárt az apaság elismerésének lehetősége [BGB 1594. § (2) bek.]. A korábbi szabályozástól eltérően, jelenleg az apaság elismerésének *feltétele az anya hozzájárulása*, amely nem helyettesíthető [BGB 1595. § (1) bek.]. Erre az anyai hozzájárulásra még az időközben nagykorúvá vált gyermek ese-

netikai gyermekét egy másik nő hordja ki. Ettől el kell határolni a *pótanyaságot* (Ersatzmutterschaft), mivel ebben az esetben a pótanya genetikailag saját gyermekét hordja ki és szüli meg, de a gyermeket a szülést követően örökbe adja az adott házaspárnak, akik szülőkké kívánnak válni. A pótanyaság nem tartozik az osztott anyaság esetkörébe, mert a gyermek genetikai anyja és a gyermeket szülő nő személye egy és ugyanaz, jogi szempontból tehát ő minősül anyának.

¹²⁶ Gesetz zum Schutz von Embryonen vom 13.12.1990 (BGBl. I S. 2746), 1. §.

¹²⁷ KÓRÖS – MAKAI – SZEIBERT i.m. 310.

¹²⁸ vö. NAVRATYL ZOLTÁN: *Az anyaság útvesztői*. Iustum Aequum Salutare 2010/3. 209.

¹²⁹ BVerfG 79, 256; BVerfG FamRZ 1997, 869.

tén is szükség van. Ha az anya szülői felügyelettel nem rendelkezik, akkor kivételes esetben a gyermek hozzájárulására is szükség lehet. Az apa elismerő nyilatkozatát, továbbá az anya és adott esetben a gyermek hozzájáruló nyilatkozatát közokiratba kell foglalni [BGB 1597. § (1) bek.].

c) Hasonlóan a magyar szabályozáshoz az *apaság bírői úton történő megállapítását* (gerichtliche Feststellung der Vaterschaft), a BGB akkor teszi lehetővé, ha apasági vélelem nem áll fenn, és apai elismerő nyilatkozat tételére sem került sor [BGB 1600d. § (1) bek.].¹³⁰ Amennyiben a gyermek az anya fennálló házasságának ideje alatt született, vagy egy másik férfi a gyermeket apai elismerő nyilatkozattal magáénak ismerte el, akkor a bíróság más férfi apaságát csak azután állapíthatja meg, ha a fennálló apaságot sikeresen megtámadták. Az apaság megállapítására irányuló eljárást kezdeményezheti az a férfi, aki magát a gyermek apjának tekinti, maga a gyermek, a gyermek anyja¹³¹ és az illetékes hatóság is.

Az új Ptk. Családjogi Könyve nemcsak a házassági köteléket, az apai elismerő nyilatkozatot és a bírósági határozatot tekinti apai jogállást keletkeztető tényeknek, hanem kimondja a reprodukciós eljáráson alapuló apasági vélelmet is. Így házassági köteléken alapuló vélelem hiányában az anya élettársa tekintendő majd a gyermek apjának, ha reprodukciós eljárásban vettek részt és ennek révén született meg a gyermek (új Ptk. 4:100. §).

2. Az apaság megtámadása (*Die Anfechtung der Vaterschaft*)

Az apaság megtámadható, ha a biológiai és jogi értelemben vett apaság nem egy férfit illet, mert a gyermek nem a házasság alatt, illetve a házasság megszűnését követően nem az anya férjétől született, vagy ha téves apai elismerő nyilatkozatot tettek. Erre a BGB 1600. § (1) bek. alapján a következő személyek jogosultak:

- a gyermek anyjának férje,
- az a férfi, aki apai elismerő nyilatkozatot tett,
- az a férfi, aki eskü alatt nyilatkozatot tesz, hogy a fogamzás idején az anyával nemi kapcsolatot létesített,
- az anya,
- a gyermek és
- az apaság nyilatkozattal történő elismerése esetén az illetékes hatóság.

Érdemes kiemelni, hogy a BGB 2004-es módosításával megnyílt a *biológiai apa* lehetőség arra, hogy az általa nemzett gyermek esetén az apai jogállást betöltő férfi apaságát megtámadja. Ennek egyik feltétele, hogy a biológiai apa eskü alatt nyilatkozzon arról, hogy a fogantatás idején a gyermek anyjával nemileg érintkezett [BGB 1600. § (1) bek. 2. pont]. A törvényhozó a szabály beiktatásával eleget tett a Szövetségi Alkot-

¹³⁰ OLG Köln FamRZ 2002, 480.

¹³¹ A Csjt. alapján az anya nem kezdeményezhette az apaság megállapítása iránti pert. Az új Ptk. életbelépésével ez a különbség azonban megszűnik: az apaság megállapítására irányuló per megindítására az anya is lehetőséget kap [4:104. § (1) bek.].

mánybíróság azon követelményének, hogy a potenciális vérszerinti apa megindíthassa az apai jogállás megállapítására irányuló eljárást. Az eljárás azonban csak akkor vezet eredményre, ha a *vérszerinti apaság ténye* bizonyított. További jogos korlátot jelent, ha az apai jogállást egyébként betöltő férfi és a gyermek között szociális-családi kapcsolat áll vagy állt fenn, azaz, ha az apai jogállást betöltő férfi a gyermekért tényleges felelősséget vállal. Ha a bíróság szerint a gyermek és az apai jogállást betöltő férfi között ilyen jellegű kapcsolat fennáll, akkor a vérszerinti apa apasága a jövőre nézve sem állapítható meg.

A tartományi jog szerint *illetékes hatóság* 2008 óta¹³² rendelkezik korlátozott megtámadási joggal apasági ügyekben. A szabályozást azzal a céllal vezették be, hogy a jogellenesen tett apai elismerés esetén a hatóságnak lehetősége legyen beavatkozni. Az apai elismerő nyilatkozat ugyanis az anya hozzájárulásával akkor is érvényesnek minősül, ha mindketten tudják, hogy a gyermeket elismerő férfi valójában nem a biológiai apa. Így gyakran előfordult, hogy „*színeli elismerés*” (*Scheinanerkennung*) útján az apai elismerés célja a német állampolgárság megszerzése vagy a gyermek és az anya németországi tartózkodásának biztosítása volt. A hatóság azonban csak akkor támadhatja meg az apaság vélelmét, ha a gyermek és az őt elismerő férfi között nem állapítható meg az említett szociális-családi kötődés. Ha az apai jogállást betöltő férfi már meghalt, akkor pedig annak van jelenősége, hogy ilyen jellegű kapcsolat a gyermek és a férfi között a férfi halálának időpontjában fennállt-e.

A BGB 1600. § (5) bek. szerint sem az anya sem az apa nem támadhatja meg az apaságot, ha a gyermek mindkettejük beleegyezésével mesterséges megtermékenyítés útján, harmadik személy által adományozott hímivarsejtek révén fogant (heterologe Insemination). Az így fogant gyermeket viszont nem akadályozza a BGB abban, hogy az apaságot megtámadja. A heterológ inszemináció útján fogant gyermek kiskorúsága esetén annak törvényes képviselője csak akkor támadhatja meg az apaságot, ha ez a gyermek érdekét szolgálja [BGB 1600a. § (4) bek.].¹³³

Az új Ptk. is kizárja az apasági vélelem megtámadását abban az esetben, ha a származás reprodukciós eljárás eredménye és ahhoz az anya férje vagy élettársa hozzájárult [4:108. § a) pont]. Mivel az anyai jogállást a BGB és az új Ptk. is egyértelműen a szülőanya személyéhez köti, így minden esetben kizárják az anyaság megkérdőjelezésének lehetőségét. Külön szabály beiktatására volt azonban szükség az apai jogállás védelmében, ha reprodukciós eljárás útján fogant a gyermek. Ennek megfelelően sem a német sem a magyar szabályozás nem tekinti apának a reprodukciós eljáráshoz hímivarsejtet adományozó férfit.

A gyermek származását megállapító jogerős bírósági határozat (rechtskräftiger Beschluss) mindenkire nézve kötelező [FamFG 182. § (2) bek.]. Ha a vérszerinti apa által indított eljárás sikerrel járt, akkor a gyermek és az apai jogállást addig betöltő férfi közötti rokoni kapcsolat is megszűnik, mivel a bíróság kimondja, hogy a vérszerinti apa jogilag is apának tekintendő. Ennek célja a gyermek érdekében, hogy az apai jogállás az apaság megtámadása következtében ne maradjon betöltetlenül [FamFG 182. § (1) bek.].

¹³² Gesetz zur Änderung der Vorschriften über die Anfechtung der Vaterschaft und das Umgangsrecht von Bezugspersonen des Kindes vom 13.03.2008. (BGBl. I 598).

¹³³ BT-Drs. 14/8131, S. 8.

3. A vérségi származás megismerésére irányuló eljárás (*Die Abstammungsklärungsverfahren*)

A BGB 1598a. §-a alapján 2008 óta a gyermek genetikai származása az apaság megtámadására irányuló eljárás nélkül is megállapítható. Ennek szükségességét a Szövetségi Alkotmánybíróság fogalmazta meg,¹³⁴ és felszólította a törvényhozót a megfelelő eljárás kidolgozására. A szabályozás alapja a gyermeket megillető, vérségi származása megismeréséhez fűződő jog, amelyet az apaság megtámadására irányuló eljárás nélkül is biztosítani kell.

Az eljárást az arra jogosultak a családjogi bíróság előtt kezdeményezhetik (FamFG 169. §). Az apa, az anya és a gyermek is követelheti a másik két családtag beleegyezését abba, hogy rajtuk genetikai vizsgálatot vagy a vizsgálathoz szükséges mintavételt hajtsanak végre. Ha valamely családtag ebbe nem egyezik bele, akkor a családjogi bíróság helyettesítheti a hozzájárulást, illetve elrendelheti a vizsgálat túrését [BGB 1598a. § (2) bek.]. Az érintettek szabadon eldönthetik, hogy csak a vérségi származás megállapítására szolgáló eljárást vagy csak az apaság megtámadására irányuló eljárást, vagy mindkettőt kezdeményezik.

Ha az érintettek a vérségi származás megállapítására vonatkozó eljárást indítják meg először, és ennek során a származásról kiállított szakvélemény alapján kiderül, hogy az apai jogállást betöltő férfi nem a gyermek biológiai apja, akkor ez a tény önmagában a jogi státuszt nem változtatja meg. A gyermek jogilag továbbra is az apai jogállást betöltő személy leszármazójának tekintendő (BGB 1592. § 1. és 2. pont). A „nem genetikai apa” apai jogállásának megdöntéséhez változatlanul szükség van az apaság megtámadására irányuló eljárás lefolytatására.

III. A szülő és a gyermek tartási kötelezettsége (*Die Unterhaltspflicht zwischen Eltern und ihren Kindern*)

A Gyermekjogi reformtörvény és a Kiskorú gyermekek tartásának egységesítéséről szóló törvény¹³⁵ hatálybalépése óta a házasságban és a házasságon kívül született gyermekek tartására azonos anyagi és eljárásjogi szabályok vonatkoznak. A gyermekek és szülei egymással szembeni tartási igényeire vonatkozó szabályok a BGB rokонтartásról szóló részében találhatóak (BGB 1601. §-tól).

¹³⁴ NJW 2007, 753.

¹³⁵ *Gesetz zur Vereinheitlichung des Unterhaltsrechts minderjähriger Kinder* (KindUG) vom 06.04.1998 (BGBl. I S. 666).

1. A tartási igény feltételei (Die Voraussetzungen des Unterhaltsanspruchs)

a) A tartásra jogosult rászorultsága (Die Bedürftigkeit des Unterhaltsberechtigten)

Tartásra csak az jogosult, aki saját magát eltartani nem képes, vagyis *tartásra szorul* [BGB § 1602. § (1) bek.]. A rászorultság általános feltétele, hogy az adott személynek vagyona nincs, jövedelemmel nem rendelkezik és keresőképtelen. A kiskorú, nem házas gyermek akkor is igényt tarthat a tartásra, ha van ugyan saját vagyona, de az ebből származó jövedelme és a munkával szerzett keresménye nem elegendő ahhoz, hogy magát eltartsa [1602. § (2) bek.]. A gyermeknek fő szabály szerint tehát nem kell magát a meglévő vagyona terhére eltartania.

Ha a gyermek iskolai tanuló vagy egyetemi hallgató, akkor nem kell mellékállást vállalnia ahhoz, hogy saját tartásához hozzájáruljon. Általában nem várható el egy diáktól, hogy jövedelemszerző tevékenységet folytasson, mivel – nem utolsósorban a tartásra köteles szülő érdekében is – minden erejével, szorgalmasan és céltudatosan tanulmányaira kell koncentrálnia annak érdekében, hogy azt az általános képzési időn belül be tudja fejezni.¹³⁶ Ha a gyermek befejezte vagy félbeszakította szakmai képzését, akkor köteles akár eredeti szakmájától eltérő foglalkoztatás keretében is jövedelemszerző tevékenységet folytatni.¹³⁷

A magyar szabályozáshoz hasonlóan a BGB is úgy fogalmaz, hogy egyenesági rokonság fennállása esetén nem köteles családtagját eltartani az, aki egyéb kötelezettségeinek¹³⁸ figyelembevételére esetén *nem képes a tartás nyújtására* anélkül, hogy saját szükség tartását veszélyeztetné [BGB 1603. § (1) bek.]. A szülők ugyan kötelesek kiskorú gyermekükkel „mindenüket megosztani”, a pénzbeli tartásra kötelezett szülő esetén azonban a szülő saját tartását fedező minimális összegnek meg kell maradnia (Eigenbedarf). A gyakorlatban ez az összeg jelenleg legalább 800 eurónak, ha a tartás nyújtására kötelezett személy jövedelemszerző tevékenységet folytat, akkor pedig minimum 1.000 eurónak felel meg.¹³⁹

A tartás mértékének meghatározásakor a rászoruló életkörülményei irányadóak [BGB 1610. § (1) bek.]. Mivel a kiskorú gyermek esetén még nem beszélhetünk saját életkörülményekről, ezért ebben az esetben a tartás mértéke a pénzbeli tartást nyújtó szülő jövedelmi és vagyoni viszonyaitól függ. A joggyakorlat a gyermek tartási igényének meghatározásakor a már többször hivatkozott, felsőbb bíróságok által kidolgozott táblázatokat veszi alapul, amelyek az igény mértékét a szülők mindenkor bevétel alapján, lépcsőzetesen állapítják meg. Maga a BGB nem tartalmaz általános szabályt a gyermek-tartás összegszerűségére nézve, hanem azt írja elő, hogy hogyan kell a tartási igény minimális mértékét a kiskorú gyermek életkora alapján megállapítani [1612a. § (1) bek.]. Így kerül meghatározásra az a létminimum biztosításához elengedhetetlen tartás, amelyre – szülei életkörülményeitől függetlenül – minden kiskorú gyermeknek szüksége van.

¹³⁶ lásd részletesen: BGH FamRZ 1995, 475, BGH 2001, 757; HAMMERMANN, ECKART: *BGB § 1602 Bedürftigkeit* in: Erman Bürgerliches Gesetzbuch Kommentar, Köln, 2011. § 1602, Rn. 18.

¹³⁷ BGH FamRZ 1985, 273; OLG Düsseldorf, FamRZ 1990, 194; HAMMERMANN i.m. § 1602, Rn. 15. A kiskorú gyermek munkavégzési kötelezettségéről lásd részletesen OLG Karlsruhe, FamRZ 1988, 758.

¹³⁸ BGH FamRZ 1982, 157.

¹³⁹ vö. A. 5, Düsseldorfer Tabelle.

A gyermek tartási igénye alatt olyan szokásos kiadások értendők, amelyek az élelmezéssel, ruházkodással, lakhatással, orvosi ellátással vagy a gyermek szellemi, zenei és sport iránti érdeklődésével kapcsolatban merülnek fel, továbbá ide tartoznak az óvodai és iskolai költségek is.¹⁴⁰ Ha a szülők a gyermekük szakmai képzését már biztosították, akkor alapvetően nem kötelesek arra, hogy a gyermek további tanulmányait is finanszírozzák. A gyermek tartási igényének megállapításakor az ún. Kindergeld¹⁴¹ összegét is figyelembe kell venni [BGB 1612b. § (1) bek.].¹⁴²

A BGB 1611. § alapján szankciós jelleggel *korlátozható vagy akár meg is szüntethető* a tartási kötelezettség, ha a tartásra jogosult súlyosan elítélendő magatartást tanúsít a tartásra kötelezettel vagy annak közeli hozzátartozójával szemben,¹⁴³ illetve ha a tartásra önhibájából szorul rá. A szabályozás célja, hogy a kötelezettnek ilyen esetben ne kelljen a tartást teljes mértékben nyújtani. Az ilyen jellegű korlátozást azonban hajadon vagy nőtlen kiskorú esetén kizárja a törvény. A magyar szabályozás is úgy fogalmaz, hogy tartásra érdemtelen csak nagykorú személy lehet [új Ptk. 4:194. § (2) bek.].

A BGB 1611. § (1) bek. 1. mondatában foglalt feltételek fennállása esetén a tartási igény a *méltányosság keretein belül* csökkenthető. Egyértelmű határokat azonban nem nevesít a törvény, hanem a konkrét magatartás súlyosságához mérten, rugalmas keretek közötti mérlegelést biztosít a bíróságnak.

A tartást fő szabály szerint *pénzben, havonként előre* kell nyújtani (BGB 1612. §). Ha a szülők a még nem házas gyermeküknek tartoznak tartással, akkor a gyermek igényeire tekintettel meghatározhatják, hogy milyen formában és mely időszakra biztosítják előre a tartást [BGB 1612. § (2) bek. 1. mondat]. A bírói gyakorlat alapján ez a jogosultság nemcsak a kiskorú, hanem a már nagykorú gyermek esetén is megilleti a szülőket.¹⁴⁴

A *szülők* azonos fokú egyenesági felmenők, ezért gyermekük tartására *egyformán kötelesek* [vö. BGB 1606. § (2) bek.], de nem egyetemleges kötelezetteként (Gesamtschuldner), hanem *jövedelmi és vagyoni viszonyaiknak megfelelő részben*. Ha a szülő maga neveli kiskorú gyermekét, akkor a nevelési és gondozási kötelezettség ellátásával rendszerint eleget tesz a gyermekével szemben fennálló tartási kötelezettségnek [BGB 1606. § (3) bek.].

Ha a tartásra kötelezett nem képes minden egyes, vele szemben fennálló tartási igényt kielégíteni, akkor adódik a kérdés, hogy hogyan állapítható meg a tartásra jogosultak sorrendje. A 2007-es Tartást módosító törvény megerősítette a kiskorú gyermekek jogállását: a kiskorú gyermek tartási igénye abszolút elsőbbséget élvez minden más jogosulttal szemben (BGB 1609. § 1. pont). Ennek megfelelően mindaddig nem elégít-

¹⁴⁰ BGH, FamRZ 2009, 203.

¹⁴¹ A *Kindergeld* (tükörfordításban „gyermekpénz”) a magyar családi pótlékhoz hasonlítható állami juttatás, részletes szabályait a Bundeskindergeldgesetz (BGBl. I S. 1167) tartalmazza.

¹⁴² Az új Ptk. is kimondja, hogy a tartás mértékének meghatározásakor figyelembe kell venni azokat az állami támogatásokat, amelyeket a gyermek vagy rá tekintettel a szülő kapott [4:218. § (1) bek. e) pont].

¹⁴³ ehhez FINGER, PETER: *Beschränkung und Ausschluss der Unterhaltspflicht nach § 1611 BGB*. FamRZ 1995, 969; KALWA, FEH: *Die Beschränkung und der Ausschluss des Unterhalts zwischen Verwandten nach § 1611 BGB*, Münster, 2002.

¹⁴⁴ BHG, FamRZ 1993, 417; 1983, 892, 894; BayObLG NJW 1977, 680; OLG Köln, NJW 1977, 202. Ha a nagykorú gyermek házasságát felbontotta és tartásra szorul, akkor viszont eltérően értékeli a helyzetet az OLG Köln, FamRZ 1983, 643.

hető ki más jogosultak tartási igénye, amíg a kiskorú gyermek teljes egészében meg nem kapta az őt illető tartást.

IV. Az általános szülő-gyermek jogviszony és a szülői felügyelet (*Die allgemeinen Rechtsbeziehungen zwischen Eltern und Kindern und die elterliche Sorge*)

A szülő-gyermek viszony *Dethloff* szerint változó, tartós jogviszonyként értelmezhető.¹⁴⁵ A jogviszony tartalma a gyermek életkorával és házasságkötésével együtt változik (BGB 1633. §). A gyermek kiskorúsága idején a szülői felügyelet határozza meg a felek között fennálló jogokat és kötelezettségeket [BGB 1626. § (1) bek. 1. mondat].

A szülők és gyermekeik közötti jogviszony természetesen nem csak a kiskorú gyermekek felett érvényesülő szülői felügyeletből áll, hanem ide tartozik a névjog (Namensrecht), a kölcsönös támogatás, és az egymás iránti figyelem (gegenseitiger Beistand und Rücksichtnahme) kötelezettsége is. Ezen kívül a gyermek köteles szüleit a háztartással kapcsolatos teendőkben és a szülői vállalkozásban is segíteni (Dienstleistungen in Haus und Geschäft). A szülők pedig támogatják gyermeküket az önálló élet kezdetén vagy házasságkötése esetén (Ausstattung). A szülő-gyermek jogviszony ezen túlmenően is számos magán- és közjogi norma tárgyát képezi.¹⁴⁶

1. Az általános szülő-gyermek jogviszony tartalma (*Die allgemeinen Rechtsbeziehungen zwischen Eltern und Kinder*)

a) 1997 óta *egységes* a házasságban és a házasságon kívül született gyermekekre vonatkozó *névjogi szabályozás*. A Gyermejk jogi reformtörvény már csak annak alapján tesz különbséget, hogy a gyermek szülei közös házassági nevet viselnek-e vagy sem. Ebbe a körbe tartoznak egyrészt azok a szülők, akik nem kötöttek házasságot, tehát közös házassági nevük sem lehet, másrészt pedig azok is, akik egymással házasságot kötöttek, de megtartották a házasságkötéskor viselt saját családi nevüket.

– Ha a szülőknek *közös házassági nevük* van, akkor közös gyermekük is ezt a nevet kapja [BGB 1616. § (1) bek.].

– Ha a szülők nem kötöttek házasságot vagy házasságkötésük ellenére nem vettek fel közös családi nevet és a *szülői felügyeletet közösen gyakorolják*, akkor eldönthetik, hogy melyikük családi neve legyen a gyermek vezetéknéve (BGB 1617. §). Az erre irányuló nyilatkozatukat az anyakönyvi hivatalnál tehetik meg. Ha a gyermek születését követő egy hónapon belül nem határozzák meg a gyermek családi nevét, akkor a családjogi bíróság átruházza a döntés jogát az egyik szülőre [BGB 1617. § (2) bek. 1. mondat].

¹⁴⁵ DETHLOFF, NINA: *Familienrecht*, München, 2012. 12. § A, Rn. 1.

¹⁴⁶ bővebben: V. SACHSEN GESSAPHE, KARL AUGUST: *BGB § 1618 Einbenennung* in: SÄCKER, JÜRGEN – RIXECKER, ROLAND (szerk.): *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch (MünchKomm)*, 8. kötet, München, 2012. 558.

– Ha a szülőknek nincs közös családi nevük és csak az *egyikük gyakorolja a szülői felügyeletet*, akkor a gyermek automatikusan ennek a szülőnek a vezetéknevét kapja születésekor [BGB 1617a. § (1) bek.].

– Az *utónév* kérdésében a gyermek tényleges felügyeletét ellátó személyek jogosultak dönteni.¹⁴⁷

b) Ha *valamelyik szülő német állampolgár*, akkor a gyermek alapvetően születésénél fogva megszerzi a német állampolgárságot [ius sanguinis, StAG 4. § (1) bek. 1. mondat]. Ha a gyermek születésének időpontjában csak az apa német állampolgár, akkor attól függ a gyermek német állampolgársága, hogy az apai jogállást is betölti-e a német állampolgár férfi (BGB 1592. §). Ezen kívül a kiskorú gyermek *örökbefogadás útján* is német állampolgár lesz (StAG 6. §).

2000 óta *külföldi szülők Németország területén született gyermeke* is születésénél fogva szerzi meg a német állampolgárságot, ha az egyik szülő szokásos tartózkodási helye (gewöhnlicher Aufenthalt) legalább nyolc éve hivatalosan Németországban van és határozatlan időre szóló tartózkodási engedéllyel rendelkezik [StAG 4. § (3) bek.]. A rendelkezés tehát a ius soli, vagyis a születés helyének elvén alapul. A szabályozás jogpolitikai indoka az, hogy a német állampolgárság biztosításával a hosszabb ideje Németországban élő külföldi szülők gyermekének integrációs lehetőségeit kívánják javítani.

A némettől eltérő magyar társadalmi szerkezet egy ehhez hasonló rendelkezést nem indokol, így a hatályos magyar állampolgársági törvény kizárólag a gyermek hontalanságának kiküszöbölése esetén teszi lehetővé a ius soli elvének érvényesülését. A hontalan szülők Magyarországon született gyermeke és az ismeretlen szülőktől származó, Magyarországon talált gyermek tekintendő ellenkező bizonyításig magyarnak.¹⁴⁸

c) A BGB 1619. § alapján a *gyermek köteles* külön ellenszolgáltatás nélkül, életkorától¹⁴⁹ és családi állapotától függetlenül erejének és körülményeinek megfelelően a háztartás vezetéséhez, szülei üzleti tevékenységéhez hozzájárulni. Ha a szülők ezzel visszaélnek, akkor a családjogi bíróság közbeléphet a BGB 1666. § szabályai szerint.

2. A szülői felügyelet (*Die elterliche Sorge*)

A BGB abból indul ki, hogy a gyermek feletti felügyelet *a szülők közös kötelezettsége és joga* [BGB 1626. § (1) bek.], ami alapvetően akkor sem változik, ha a szülők már nem élnek együtt vagy felbontják a házasságukat. A bíróság a házasság felbontása során kizárólag kérelemre dönt a szülői felügyelet gyakorlásának kérdésében [FamFG 137. § (3) bek.]. A gyermeket ténylegesen gondozó szülőt azonban a mindennapi életvitellel összefüggő kérdésekben akkor is önálló döntési jog illeti meg (Alleinentscheidungsrecht), ha a házasság felbontása ellenére a közös szülői felügyelet megmaradt [BGB 1678. § (1) bek. 2-3. mondat].

¹⁴⁷ A névválasztási jog határait lásd részletesen DIEDERICHSEN, UWE: *Das Recht der Vornamensgebung*. NJW 1981, 705.

¹⁴⁸ 1993. évi LV. törvény az állampolgárságról, 3. § (3) bek.

¹⁴⁹ BGH FamRZ 1972, 87.

A szülői felügyelet tehát a *gyermek személyével és vagyonával kapcsolatos kötelezettségeket és jogokat* takarja, amelyekkel összefüggésben a szülőt képviselési jog illeti meg (BGB 1629. §). A Gyermejjogi reformtörvény felcserélte a BGB szövegében a „jog és kötelezettség” szavakat: a kötelezettség kifejezés előrehozásával is hangsúlyozni kívánja, hogy a szülői felügyelet elsősorban egy kötöttségekkel teli szubjektív jogosultságot jelent. A szülői felügyelet rendeltetése a gyermek érdekének védelme és fejlődésének elősegítése. A szülők a BGB 1626. § (2) bek. alapján kötelesek a gyermek fokozatosan kibontakozó, önálló, felelősségteljes cselekvési képességét és igényét figyelembe venni. Ennek megfelelően a gyermek személyével és vagyonával kapcsolatos szülői kötelezettségek nem a felügyeleti jog korlátjaként, hanem annak meghatározó tartalmi részeként értelmezendők.

A szülői felügyeleti jog gyakorlására *egyformán jogosultak azok a szülők*, akik házasságban élnek, a gyermek születését követően házasságot kötöttek, vagy kijelentették, hogy a szülői felügyeleti jogot közösen kívánják gyakorolni (BGB 1626.–1626a. §).

A magyar jogi megítélés alapján is kötelesek a szülők a gyermekük legfőbb érdekének megfelelően, egymással együttműködve gyakorolni szülői felügyeletüket, amelynek tartalmát pontosan meg is határozza. Ennek során a szülők jogai és kötelezettségei egyenlőek (új Ptk. 4:147. §).

Újdonság a német családjogban, hogy ha a szülők nem kötöttek egymással házasságot és az anya nem nyilatkozik a felügyeleti joggal kapcsolatban, akkor 2013. május 19. óta kérelmezheti az apa a családjogi bíróságnál a felügyeleti jog közös gyakorlásának megállapítását, ha ez a gyermek érdekével nem ellentétes [BGB 1626a. § (1) bek. 2. pont]. Ebben az esetben az anyának adott határidőn belül¹⁵⁰ állást kell foglalnia a kérdésben. Ha az anya a megadott határidőn belül nem mond ellent az apa kérelmének, akkor gyorsított, írásbeli eljárás keretében az apát és az anyát közösen megillető felügyeletet állapít meg a bíróság [FamFG 155a. § (3) bek.]. Ha az anya a kérelemnek ellentmond, akkor szóbeli eljárásnak van helye: ha ennek során az anya nem ad elő a közös felügyelettel ellenkező okokat és a családjogi bíróságnak sincs ilyenről tudomása, akkor vélelmezni kell, hogy a szülők közös felügyelete nem ellentétes a gyermek érdekével. Ekkor közös felügyeleti jogot állapít meg a bíróság és további vizsgálatra hivatalból nem kerül sor (FamFG 26. §).

A fenti feltételek hiányában az *anyát egyedül* illeti meg a gyermek feletti felügyelet [BGB 1626. § (3) bek.].

A *külön élő szülők* által gyakorolt szülői felügyelet is alapvetően közös, de bármelyik szülő kérelmezheti a családjogi bíróságnál, hogy azt teljesen vagy részben (pl. a gyermek tartózkodási helyének meghatározását) egyedül gyakorolhassa. Az ilyen irányú kérelemnek akkor ad helyt a bíróság, ha a másik szülő ehhez hozzájárul és a 14. életévét betöltött gyermek nem mond ellent [BGB 1671. § (1) bek.]. A kérelemnek akkor is elegendő tesz a bíróság, ha valószínűsíthető, hogy a közös felügyelet megszüntetése és a felügyelet egyik szülőre való átruházása szolgálja leginkább a gyermek javát [BGB 1671. § (1) bek. 2. pont].

¹⁵⁰ Az anya rendelkezésére álló határidő végét nem lehet a gyermek születése utáni hatodik hétnél korábbi időpontban meghatározni [FamFG 155a. § (2) bek.].

A szülő saját felelősségére és a gyermek érdekének megfelelően köteles a szülői felügyeletet kifejezni, a közös felügyeleti joggal rendelkező szülők pedig kötelesek egymással kölcsönös egyetértésben dönteni (BGB 1627. § 1. mondat). Ha a szülők a gyermek szempontjából kiemelkedő jelentőségű kérdésben nem tudnak egymással megállapodni, akkor bármelyik szülő kérheti, hogy a döntés jogát az adott kérdésben a családjogi bíróság ruházza át rá. A döntési jog átruházásának a gyermek érdekét kell szolgálnia, ezért a döntési jogot ilyen esetben a bíróság korlátozhatja vagy feltételhez kötheti (BGB § 1628).

A szülői felügyelet négy részjogosítványát különböztethetjük meg: tényleges személyi felügyelet, képviselő a gyermek személye feletti felügyelettel kapcsolatos kérdésekben, tényleges vagyoni felügyelet, valamint képviselő a gyermek vagyonával kapcsolatos kérdésekben. Sem a gyermek személyi felügyeletéről, sem vagyonának kezeléséről nem mondhatnak le a szülők, és ezek – mint a szülői felügyelet részjogosítványai – nem is ruházhatóak át másra.

a) A gyermek személye feletti felügyelet (Personensorge) alatt elsősorban a gyermek gondozásával, nevelésével és tartózkodási helyének meghatározásával kapcsolatos kötelezettség és jogosultság értendő (BGB 1631. §). A német Alaptörvény a gyermek gondozását és nevelését – mint a felügyeleti jog központi elemét – a szülők „természetes jogaként” és „mindenekelőtt őket terhelő kötelezettségként” nevesíti [GG 6. cikk (2) bek.]. Gondozás alatt elsősorban a gyermek ételmezéséről, ruházkodásáról és egészségéről való gondoskodás értendő, a nevelés pedig a gyermek erkölcsi, szellemi és testi fejlődésének garantálását jelenti. Az egyes nevelési célokat a GG 6. cikkének értelmében a szülők határozzák meg, a nevelésnek azonban minden esetben arra kell irányulnia, hogy a gyermek felelősségteljes személyiséggé fejlődjön.¹⁵¹ A hatályos BGB kimondja, hogy a gyermeknek joga van az erőszakmentes neveléshez, éppen ezért tilos büntetést alkalmazni, lelki sérelmet okozni vagy a gyermeket egyéb módon lealacsonyítani [BGB 1631. § (2) bek.]. Az ilyen jellegű magatartás semmiképpen sem tartozik a szülői felügyeleti jog gyakorlásának körébe.

– A gyermek fejlődésének és későbbi életének szempontjából kiemelkedő jelentősége van a megfelelő iskola és szakma kiválasztásának. Ennek mérlegelése során a gyermek képességeinek és érdeklődésének kell döntő szerepet játszania (BGB 1631a. §).

– A hatályos német jog nem tartalmaz egyértelmű szabályozást arra nézve, hogy a felügyelet tényénél fogva a szülők jogosultak-e (és ha igen, akkor milyen mértékben) a gyermekükön orvosi beavatkozást végeztetni vagy ahhoz hozzájárulni.¹⁵² A BGB 1631c. §-a abszolút korlátként kizárja a kiskorú gyermek sterilizálásába való beleegyezést: erre sem a szülő, sem maga a kiskorú gyermek nem jogosult.

– A szülők jogosultak gyermekük tartózkodási helyének meghatározására. Eldönthetik, hogy a gyermek náluk, rokonoknál vagy például internátusban lakjon. A gyermek

¹⁵¹ BVerfG 24, 119, 144; BGH NJW 1974, 1949.

¹⁵² lásd részletesen BELLING, DETLEV: *Die Entscheidungskompetenz für ärztliche Eingriffe bei Minderjährigen*. Familie und Recht (FuR) 1990, 68. REIS, HANS: *Sterilisation bei mangelnder Einwilligungsfähigkeit*. ZRP (Zeitschrift für Rechtspolitik) 1988, 319.; OLG Brandenburg FamRZ 2000, 1033.

szabadságmegvonással együtt járó elhelyezése viszont kizárólag a családjogi bíróság jóváhagyásával lehetséges (BGB 1631b. §).

b) A *szülői vagyonkezelés* magában foglalja a gyermek vagyonának megőrzésére, gyarapítására és értékesítésére irányuló tényleges és jogi rendelkezések összességét.¹⁵³ A szülők birtokba vehetik a gyermek vagyonát képező tárgyakat és ellátják a gyermek képviselőt a vagyonkezeléssel kapcsolatos ügyekben (BGB 1629. §). Kiemelendő, hogy a szülők által törvényes képviselői jogkörükben vállalt kötelezettségeikért a nagykorú gyermek kizárólag a nagykorúvá válásának időpontjában meglévő vagyonával felel. Így teszi lehetővé a BGB a gyermek felelősségének korlátozását [BGB 1629a. § (1) bek.].

– A szülők rendelkezési joga korlátozott, meghatározott jogügyleteket csak a családjogi bíróság hozzájárulásával köthetnek (pl. gyermek ingatlanának értékesítése).¹⁵⁴ A gyermek képviselőtében a szülők nem ajándékozhatnak, kivéve, ha ezzel valamilyen erkölcsi köteletségnek tesznek eleget (Schenkungsverbot, BGB 1641. §).

– A szülői felügyelet gyakorlásának módjára széles mérlegelési lehetőséget biztosít a törvény, ezért a gyermek vagyonának kezelésével kapcsolatban is csak néhány alapvető rendelkezést fogalmaz meg.

c) A szülői felügyelet része a *gyermek törvényes képviselője* is [BGB 1629. § (1) bek. 1. mondat]. Mivel a képviselő a szülői felügyeletből ered, ezért nem jelent szélesebb körű jogosítványt annál, mint amire a gyermek személye és vagyona feletti felügyeleti jog és kötelezettség kiterjed. Ha a szülői felügyeletet a bíróság a szülőtől részben vagy egészben megvonja (pl. a gyermek veszélyeztetése esetén, BGB 1666. §), akkor az ahhoz kapcsolódó képviselői jogosultság sem illeti meg őt.

A *szülők képviselői joga közös* (BGB 1629. §), de a gyermekkel szemben tett akaratnyilatkozat esetén mindkét szülő egyedül is képviselheti a gyermeket. *Önálló képviselőre* akkor jogosult a szülő, ha a felügyeleti jogot egyedül gyakorolja vagy az adott kérdésben a családjogi bíróság átruházta rá a döntés jogát [1629. § (1) bek.].

Közös szülői felügyelet ellenére is önálló képviselői joggal bír a gyermeket gondozó szülő, ha a gyermeknek a másik szülővel szemben fennálló tartási igényét kívánja érvényesíteni [1629. § (2) bek. 2. mondat]. Gyermeket gondozó szülő alatt a gyermek személyes jólétéről gondoskodó szülőt kell érteni.¹⁵⁵

A szülői felügyeletből eredő képviselői jog egyrészt *törvény által korlátozott*, másrészt pedig *bírósági rendelkezés útján is korlátozható vagy megvonható*. A BGB utaló szabállyal kimondja, hogy a szülő sem járhat el azokban az esetekben, amikor a törvény a gyám képviselői jogát kizárja, és az 1795. § (1) bekezdésében meghatározza azokat az esetköröket, amikor a törvényhozó a gyermek és a törvényes képviselője közötti érdekellentétől tart.

d) A gyermek gondozása és nevelése tekintetében fennálló alkotmányos védelem adta keretek között a szülők szabadon alakíthatják gyermekük nevelését és gondozását, el-

¹⁵³ Jahrbuch für Entscheidungen des Kammergerichts (KGJ) 49. kötet, 39.

¹⁵⁴ Ide tartoznak a BGB 1643. § és 1821. §, 1822. § 1, 3, 5, 8–11. pontjaiban foglalt jogügyletek. Ilyen pl. a gyermek ingatlana vagy ingatlanon fennálló joga feletti rendelkezés.

¹⁵⁵ vö. OLG Bamberg NJW-RR 1986, 299.

sóbséget élvezve más nevelési intézményekkel szemben.¹⁵⁶ A szülői jog alkotmányos védelmére azonban csak akkor hivatkozhatnak a szülők, ha kifejtett tevékenységük vagy mulasztásuk, a szülői felelősség legtágabb értelemben vett elismerése esetén, a gondozás és nevelés körébe esik.¹⁵⁷ Ha nem ennek a jogosan elvárt szülői felelősségnek megfelelően járnak el, akkor az állam – örfunkciójából adódóan¹⁵⁸ – köteles a gyermek gondozását és nevelését biztosítani és a gyermeket érdekét akár szüleivel szemben is védelmezni. Ha a szülő magatartása folytán jelentős mértékben csorbul a gyermek érdeke, akkor az állam nemcsak jogosult, hanem egyben köteles is közbelépni.¹⁵⁹ Az autonóm szülői felügyelet és az állam ör funkciójából adódó ellentétet hivatottak a BGB vonatkozó szakaszai feloldani: a 1666. § (1) bek. feltételrendszere alapján a gyermek személyes jólétének vagy vagyonának veszélyeztetése esetén a családjogi bíróság köteles beavatkozni. A BGB 1666a. § pedig konkretizálja a bíróság eljárásának alapját jelentő *arányosság alapelvét* (*Grundsatz der Verhältnismäßigkeit*). További feltételekhez kötöttek az olyan kiemelkedő jelentőségű döntések, mint például a gyermek családból való kiemelése vagy a gyermek személye feletti felügyelet teljes megvonása.¹⁶⁰

A családjogi bíróság mérlegelése során a legfőbb szempont a *gyermek jóléte*. A bíróság köteles olyan döntést hozni, amely a konkrét eset összes körülményének, a lehetőségeinek és a felek jogos érdekeinek figyelembevételével a *gyermek legfőbb javát szolgálja* (Kindeswohlprinzip, BGB 1697. §). A BGB 1666. § (3) bek. példalázó jelleggel nevesíti a bírósági beavatkozás módját, többek között meghatározott tilalmak és előírások formájában.

– A családjogi bíróság köteles a veszély elhárításához szükséges intézkedéseket meghozni, ha a *gyermek testi, szellemi, lelki jóléte vagy vagyona veszélyeztetve van*, és a szülők nem akarják vagy nem tudják ezt a veszélyt elhárítani [BGB 1666. § (1) bek.]. A generálklauzula nemcsak a gyermek személyes, hanem vagyoni érdekeinek védelmét¹⁶¹ is előírja. Komoly nehézséget jelent a gyakorlatban a „*gyermek jóléte*”, mint *határozatlan jogi fogalom konkretizálása*.¹⁶² Tartalma főként attól függ, hogy milyen célt szolgál a szülői felügyelet, azon belül is elsősorban a nevelés. Szabad társadalmakban az állam csak körvonalazhatja a nevelési célokat és eszközöket (pl. a gyermek támogatása önálló, felelős személyiséggé válásának útján, a szociális képességeinek fejlesztése, mások javainak tisztelete¹⁶³), de minden részletre kiterjedően nem írhatja elő azokat. Nehéz racionálisan és logikusan meghatározni, hogy pontosan mikor minősül veszélyeztetettnek a gyermek szellemi vagy lelki jóléte.¹⁶⁴

¹⁵⁶ Kivéve az iskolákat, mivel azok a GG 7. cikk (1) bek. értelmében állami felügyelet alatt állnak.

¹⁵⁷ BVerfG 24, 119, 144.

¹⁵⁸ GG 6. cikk (2) bek. 2. mondat.

¹⁵⁹ BVerfG 24, 119, 144; BVerfG 60, 79, 91; BVerfG 107, 104; UHLE, ARNDT: *GG Art. 6 Ehe, Familie, nichteheliche Kinder* in: EPPING, VOLKER – HILLGRUBER, CHRISTIAN (szerk.): Beck'scher Online-Kommentar GG, 18. kiadás, München, 2013. Art. 6 Rn. 59.

¹⁶⁰ lásd részletesen BVerfG FamRZ 1982, 567 és NJW 2003, 955, 960.

¹⁶¹ BT-Drs. 13/4899, S. 97.

¹⁶² lásd részletesen COESTER, MICHAEL: *Das Kindeswohl als Rechtsbegriff*. Frankfurt, 1982. GERNHUBER, JOACHIM: *Kindeswohl und Elternwille*. FamRZ 1973, 229.

¹⁶³ SCHWAB, DIETER: *Familienrecht*, 2013. Rn 699.

¹⁶⁴ BayObLG, FamRZ 1981, 86.

– A gyermek *szellemi jólétének veszélyeztetése* körébe tartozik például, ha a szülők nem járatták iskolába gyermeküket¹⁶⁵, nem ellenőrzik megfelelően, hogy a gyermek látogatja-e az iskolát, vagy olyan szakma elsajátítására kényszerítik, amely nem felel meg a gyermek képességeinek, érdeklődésének és elképzelésének (BGB 1631. §).

– A gyermek *lelki jóléte kerül veszélybe*, ha például a szülők nem foglalkoznak vele, ok nélkül tagadják meg a kapcsolattartást a gyermekhez közel álló személyekkel, vagy a gyermeket úgy szakítják ki környezetéből, hogy ezzel egyidejűleg szinte teljesen és véglegesen választják el valamelyik szülőtől¹⁶⁶.

– A gyermek *vagyonának veszélyeztetését* jelenti, ha a vagyonkezelésre jogosult szülő a gyermekkel szemben fennálló tartási vagy egyéb vagyoni vonatkozású kötelezettségét megszegi, vagy nem tesz eleget a bíróság vagyonkezeléssel kapcsolatos rendelkezésének. A családjogi bíróság a gyermek vagyoni érdekének védelmében különböző rendelkezéseket hozhat. Előírhatja például a vagyonyegyzék és vagyonkezelési beszámoló benyújtását, vagy a gyermek pénzének meghatározott módon történő befektetését (BGB 1667. §).

3. A kapcsolattartási kötelezettség és jog (*Die Pflicht und das Recht zum Umgang mit dem Kind*)

A kapcsolattartás intézményét is a Gyermekjogi reformtörvény alakította át. Azóta fogalmaz úgy a BGB, hogy a gyermek jogosult mindkét szülővel kapcsolatot tartani, a szülők pedig nemcsak jogosultak, hanem mindenekelőtt kötelesek a kapcsolattartásra [1684. § (1) bek.]. A reformtörvényt megelőzően csak a felügyelettel nem rendelkező szülő jogaként szerepelt a kapcsolattartás a törvényben. Ezzel szemben a hatályos szabályozás nemcsak a szülőt megillető jogként, hanem *elsősorban szülői kötelezettségként* fogalmazza meg a kapcsolattartást, tehát a gyermek követelheti és adott esetben bírósági úton ki is kényszerítheti azt. A német jogalkotó így kívánt eleget tenni az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény 9. cikk (3) bekezdésének, amely a kapcsolattartást a gyermek személyes jogaként definiálja. Azzal, hogy a BGB a kapcsolattartást szülői kötelezettségként írja elő, kizárja annak lehetőségét, hogy a szülők megállapodjanak abban, hogy egyikük nem tart kapcsolatot a gyermekkel. A gyermek egyébként egy ilyen tartalmú megállapodás ellenére is követelheti mindkét szülővel a kapcsolat fenntartását. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményével összhangban a magyar családjog is alapvetően a gyermek jogaként határozza meg, majd definiálja a szülő kapcsolattartási jogát és kiemeli, hogy a különélő szülő jogosult és köteles gyermekével kapcsolatot tartani (új Ptk. 4:178. §).

A kapcsolattartás *mértékét és módját* a családjogi bíróság határozza meg. Kapcsolattartási vitában a bíróság köteles mind a szülők alapvető érdekeit, mind a gyermek javát szem előtt tartani.¹⁶⁷ Ha szükséges, akkor a bíróság *korlátozhatja* vagy adott esetben *ki is zárhatja* a kapcsolattartást [BGB 1684. § (4) bek. 1. mondat].

¹⁶⁵ BGH FamRZ 2008, 45; BayObLG, MDR 1984, 233.

¹⁶⁶ BGH FamRZ 1963, 560, 563.

¹⁶⁷ BVerfG 64, 180, 188. BVerfG FamRZ 2010, 1622.

A BGB 1685. § alapján nemcsak a szülőket, hanem a nagyszülőket és a testvéreket is megilleti a kapcsolattartás joga, ha ez a gyermek érdekét szolgálja. Ugyanez vonatkozik a gyermekkel közeli viszonyban álló olyan személyekre, akik a gyermekért ténylegesen felelősséget vállalnak vagy vállaltak.

V. Az örökbefogadás (*Die Annahme als Kind*)

Az örökbefogadással szülő-gyermek kapcsolat jön létre az örökbefogadó és az örökbefogadott között. Az örökbefogadott az örökbefogadás révén az örökbefogadó gyermekével azonos jogállást szerez (BGB 1741–1772. §). Az örökbefogadással tehát mesterségesen, a vérségi leszármazástól függetlenül jön létre rokoni kapcsolat. Különbséget kell tenni a kiskorú és a nagykorú gyermek örökbefogadása között.

Az örökbefogadás célja eredetileg az volt, hogy az örökbefogadónak saját gyermek hiányában is lehessen utódja. Ez a szemlélet időközben átalakult és kiskorú gyermek örökbefogadása esetén a gyermekről való gondviselés vált elsődleges szemponttá, amely áthatotta az örökbefogadás szabályozásának reformját is.¹⁶⁸ Az örökbefogadó családja köteles olyan körülményeket teremteni, amelyek a gyermek egészséges fejlődéséhez szükségesek.¹⁶⁹

Az örökbefogadás általánosan elfogadott fő célját, azaz a gyermek családban való nevelkedését, a Csjt. és az új Ptk. is kifejezésre juttatja. Az új Ptk. úgy fogalmaz, hogy az örökbefogadott kiskorú gyermek érdekében örökbefogadással rokoni kapcsolat jön létre az örökbefogadó, annak rokonai és az örökbefogadott gyermek között (4:119. §). Fontos különbség azonban, hogy Németországban indokolt esetben nagykorú személy örökbefogadására is van lehetőség.

További feltűnő eltérés az örökbefogadó életkorával kapcsolatban fedezhető fel: a BGB két kivételtől eltekintve az örökbefogadó 25. életévének betöltéséhez köti az örökbefogadás lehetőségét (1743. §) és nem állapít meg minimális korkülönbséget az örökbefogadó és az örökbefogadott között. Az új Ptk. felemeli az örökbefogadó minimális életkorát 18-ról 25 évre és továbbra is fenntartja a Csjt. korlátozását, amely alapján az örökbefogadó az örökbefogadottnál minimum 16, maximum 45 évvel idősebb kell legyen, kivéve a rokoni vagy a házastársi örökbefogadás esetét [Csjt. 47 § (1) bek. és új Ptk. 4:121. § (1) bek.].

Az örökbefogadás hatályos német szabályozásának legfőbb jellemzői összefoglalva a következők:

– *Kiskorú* örökbefogadására csak akkor kerülhet sor, ha az a gyermek legfőbb érdekét szolgálja és előreláthatólag szülő-gyermek kapcsolat fog kialakulni az örökbefogadó és az örökbefogadott között.

¹⁶⁸ *Adoptionsgesetz* vom 02.07.1976 (BGBl. I S. 1749), *Adoptionsvermittlungsgesetz* (AdVermiG) vom 22.12.2001 (BGBl. 2002 I S. 354).

¹⁶⁹ Az örökbefogadási jog fejlődéséhez lásd részletesen BOSCH, FRIEDRICH WILHELM: *Entwicklungen und Probleme des Adoptionsrechts in der Bundesrepublik Deutschland. Ein auch rechtsvergleichender und rechtspolitischer Beitrag.* FamRZ 1984, 829.

– *Nagykorú* személy örökbefogadását annak erkölcsi indoklásától teszi függővé a BGB. Erkölcsileg akkor indokolt az örökbefogadás, ha a felek között ténylegesen kialakult szülő-gyermek kapcsolat áll fenn, illetve ha arra lehet számítani, hogy a felek között ki fog alakulni az életkoruknak megfelelő szülő-gyermek kapcsolat.¹⁷⁰

– A gyermek örökbefogadásának tényével majdnem minden olyan rokoni kapcsolat megszűnik, amely az örökbefogadottat a korábbi családjához kötötte (BGB 1755. §). Ezt követően nemcsak magával az örökbefogadóval, hanem annak családjával is rokoni kapcsolatban fog állni az örökbefogadott (teljes örökbefogadás, Volladoption, 1754. §). Nagykorú személy örökbefogadása esetén azonban rokoni kapcsolat rendszerint csak közvetlenül az örökbefogadó és az örökbefogadott között jön létre (BGB 1770. §).

– A gyermek örökbefogadásának ténye *kérelemre, bírósági határozattal* kerül megállapításra (Dekretsystem, BGB 1752. §). A gyerekről való gondoskodás elve megköveteli, hogy az örökbefogadási eljárásra a szerződési szabadság köréből kiemelve, az állam felelősségi körében kerüljön sor. Magyarországon szintén állami hatáskör, mégpedig a gyámhatóság feladata az örökbefogadás engedélyezésére irányul eljárás (új Ptk. 4:122. §).

– Az örökbefogadás *megszüntetése* a régebbi szabályozással ellentétben jelentősen korlátozott (BGB 1759. §). Az örökbefogadás felbontására a német családjogi bíróságnak csak korlátozott körben van lehetősége (BGB 1760. § és 1963. §). A magyar szabályok értelmében közös megegyezés esetén a gyámhatóság, egyoldalú kérelemre pedig a bíróság bonthatja fel az örökbefogadást.

– Ha a *kiskorú külföldi gyermek* örökbefogadója német állampolgár, akkor a gyermek az örökbefogadás tényénél fogva szerzi meg a német állampolgárságot (StAG 6. §). A magyar állampolgársági törvény pedig úgy fogalmaz, hogy magyar állampolgár által örökbefogadott kiskorú gyermek lakóhelyétől függetlenül honosítható [4. § (6) bek.], tehát honosítással és nem az örökbefogadás tényénél fogva szerez magyar állampolgárságot.

– Törvény mondja ki, hogy pótyanyát közvetíteni tilos és büntetendő.¹⁷¹

F. A bejegyzett élettársi kapcsolat (*Die eingetragene Lebenspartnerschaft*)

Bejegyzett élettársi kapcsolat kötelékében Németországban is *kizárólag azonos nemű nagykorú partnerek* élhetnek. A jogintézmény tartalmát tekintve közel azonos a különeműek között létesíthető házassággal. Jogszabályi háttérét a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló és az azt átdolgozó, 2005-ben hatályba lépett¹⁷² törvények teremtették meg. A német jogalkotó hosszas vitát követően ezzel a két törvénnyel tett eleget az Eu-

¹⁷⁰ BayObLG, FamRZ 1980, 504; 1158 f; 1997, 638 f; 2002, 1651; OLG Köln, FamRZ 1990, 800; OLG Frankfurt aM, FamRZ 1997, 638; OLG Hamm, FamRZ 2003, 1867.

¹⁷¹ *Gesetz über die Vermittlung der Annahme als Kind und über das Verbot der Vermittlung von Ersatzmüttern* vom 22.12.2001, BGBl. 2002 I. S. 354 (Az örökbefogadás közvetítéséről és a pótyanyák közvetítésének tilalmáról szóló törvény), 13a–14b. §.

¹⁷² *Gesetz zur Überarbeitung des Lebenspartnerschaftsrechts* (LPartGÜG) vom 15.12.2004 (BGBl. I S. 3396, Nr. 69)

rópai Parlament 1994. évi február 8-i, az azonos nemű párok hátrányos megkülönböztetésének megszüntetésére irányuló ajánlásának.

Korábbi törvényhozási ciklusokban is többször felmerült a házasságon kívüli együttélési formák alkotmányjogi védelmének lehetősége, illetve az a konkrét igény, hogy ha nem is alkotmányjogi szinten, de legalább egyszerű törvények révén kedvezőbb jogi helyzetet biztosítsanak a házasságtól eltérő együttélési formáknak. 2000. július 4-én az akkori SPD¹⁷³ és Bündnis 90 / Die Grünen koalíció előterjesztette az „Azonos nemű partnerek közötti élettársi közösség hátrányos megkülönböztetésének megszüntetésére irányuló törvénytervezetet”.¹⁷⁴ A tervezet egyes részeihez a Szövetségi Tanácsnak (Bundesrat) is hozzá kellett volna járulnia. Akkoriban azonban valószínűsíthető volt, hogy ez nem fog megtörténni, így az eredetileg egységes törvénytervezetet két részre osztották: az első a bejegyzett élettársi kapcsolatról szólt, amihez nem volt szükség hozzájárulásra, míg a „Bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló kiegészítő törvény” elnevezésű rész azokat a rendelkezéseket tartalmazta, amelyekhez szükség lett volna a Szövetségi Tanács hozzájárulására. Végül csak az első részt, a Bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvényt (LPartG) fogadták el.

Egyes vélemények szerint az elfogadott LPartG alkotmányellenesnek minősül, mert a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályai olyannyira hasonlóak a házasságéhoz, hogy ezzel sérül a házasság és a család „különleges alkotmányjogi védelme”.¹⁷⁵ A Szövetségi Alkotmánybíróság döntése szerint azonban a törvény nem alkotmányellenes, az sem a házasság és család védelmének alkotmányos alapelveivel, sem az általános megkülönböztetési tilalommal nem ellentétes.¹⁷⁶ A Szövetségi Alkotmánybíróság ezen gondolatmenete alapján tűzte ki célul a jogalkotó „a házasság és a bejegyzett élettársi közösség közötti mesterséges különbségtétel megszüntetését” és a bejegyzett élettársak jogainak és kötelezettségeinek megfelelő szabályozását.¹⁷⁷

A Bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény átdolgozása (LPartGÜG) óta a bejegyzett élettársak *családjogi szempontból* a házastársakkal közel azonos megítélés alá esnek, a rájuk vonatkozó vagyoni- és tartásjogi szabályok is immár minden szempontból a házastársakra irányadó előírásoknak felelnek meg, nem beszélve a bejegyzett élettársi kapcsolat felbontásának szabályairól.

A bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény¹⁷⁸ megalkotása Magyarországon sem volt ellentétectől mentes, de végül a német szabályozáshoz hasonlóan vezették be a házasság jogi alternatíváját az azonos nemű párok számára. Az új magyar Ptk. kodifikációja során egyébként a jogintézményt a Családjogi könyvben kívánták röviden szabá-

¹⁷³ Sozialdemokratische Partei Deutschlands, magyarul: Németország Szociáldemokrata Pártja.

¹⁷⁴ BT-Drs. 14/3751.

¹⁷⁵ SCHOLZ, RUPERT – UHLE, ARNDT: „Eingetragene Lebenspartnerschaft und Grundgesetz”. NJW 2001, 393. KRINGS, GÜNTER: *Die eingetragene Lebenspartnerschaft für gleichgeschlechtliche Paare*. ZPR 2000, 409. DIEDERICHSEN, ÜWE: *Homosexuelle – von Gesetzes wegen?* NJW 2000, 1841. Részletesen lásd BRAUN, JOHANN: *Eingetragene Lebenspartnerschaft und Ehe: Positionen und Argumente*, Regensburg, 2002.

¹⁷⁶ BVerfGE 105, 313.

¹⁷⁷ BT-Drs. 15/4052, S. 1.

¹⁷⁸ 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról.

lyozni, erre azonban nem került sor.¹⁷⁹ Így a kizárólag azonos nemű személyek között alapítható bejegyzett élettársi kapcsolat intézményének védelme Magyarországon is külön törvény útján valósul meg.

A magyar Alkotmánybíróság 154/2008. (XII. 17.) határozatában kimondta, hogy az azonos nemű párok kapcsolatának védelme az emberi méltóságból eredő önrendelkezési jogból vezethető le. A jogintézmény szabályozása során a kapcsolat jellegéből adódó sajátosságok figyelembevétele mellett a házastársakéhoz hasonló helyzetet kell teremteni anélkül, hogy a jogalkotó házasság kizárólag különmemű párok számára biztosított intézményét megkettőzné. A két jogintézmény különbségei az alábbi területeken jelentkeznek: bejegyzett élettársak esetén kizárt a közös gyermekké fogadás, a kapcsolat apasági vélelmet nem keletkeztet, továbbá nem alkalmazhatóak a házassági névviselésre és a reprodukciós eljárásban való részvételre vonatkozó szabályok (Bét. 3. §).

A bejegyzett élettársak általi közös örökbefogadásra egyelőre Németországban sincs lehetőség [BGB 1741. § (1) bek. 2. mondat]. A LPartGÜG csak a bejegyzett élettárs vérszerinti gyermekének örökbefogadását tette lehetővé, a házastársak viszont egymás örökbefogadott gyermekeit is örökbe fogadhatják (ún. egymás utáni örökbefogadás, Sukzessivadoption BGB 1742. §). A német Szövetségi Alkotmánybíróság megállapította, hogy ez a különbségtétel az általános megkülönböztetési tilalom [GG 3. cikk (1) bek.] alkotmányos elvébe ütközik és 2013 februárjában alkotmányellenessé nyilvánította a rendelkezést.¹⁸⁰ Ennek alapján várható, hogy Németországban hamarosan lehetőség nyílik a bejegyzett élettársak általi közös örökbefogadásra.

A családjogon kívüli *más jogterületeken* (pl. szociális jog, adójog) a bejegyzett élettársak egyelőre nem rendelkeznek a házastársakkal azonos jogállással. A közelmúltban mondta ki a Szövetségi Alkotmánybíróság,¹⁸¹ hogy a GG általános megkülönböztetési tilalmával ellentétes, ha a bejegyzett élettársakra nem alkalmazhatóak a Jövedelemadóról szóló törvényben (Einkommenssteuergesetz) szabályozott, házastársakra vonatkozó kedvező adójogi rendelkezések.¹⁸² A Szövetségi Alkotmánybíróság aktuális döntése tehát arra enged következtetni, hogy hamarosan a családjog területén kívül is pozitív változások várhatóak a bejegyzett élettársak jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatban.

G. A házasságon kívüli életközösség (*Die nichteheliche Lebensgemeinschaft*)

Németországban nem szabályozott a házasságon kívüli élettársi közösség kérdése. A Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlata szerint élettársi közösség alatt „egy férfi és

¹⁷⁹ A kodifikációs dilemmát lásd részletesen HEGEDŰS ANDREA: *Eligazodás az élettársi kapcsolat különféle változatainak útvesztőiben*. In: Forum Acta Juridica et Politica, 2011/2. 105–106. pp.

¹⁸⁰ BVerfG, NJW 2013, 847.

¹⁸¹ BVerfG Beschluss vom 07.05.2013 – 2 BvR 1981, 06 und 2 BvR 288/07.

¹⁸² A BGH állandó ítélezési gyakorlata alapján a házasság jellegénél fogva kötelesek a házastársak lehetőségeik szerint egymás vagyoni terheit is csökkenteni. Ennek megfelelően a Jövedelemadóról szóló törvény, az Einkommensteuergesetz előírja, hogy az egyik házastárs kérelmére kötelesek a felek a közös jövedelemadózásra, ha azzal a kérelmező fél adóterhe csökkenthető és a másik fél saját adóterhe ezáltal nem emelkedik. A hatályos törvényi rendelkezés [Ehegattensplitting, EStG 26.–26a. § és 32a § (5) bek.] házastársakra vonatkozik, de a BGH 2013. május 7-én hozott döntése alapján ez hátrányosan különbözteti meg a bejegyzett élettársakat, így a közeljövőben várható az ezzel kapcsolatos törvényjavaslat előterjesztése.

egy nő hosszú távra tervezett, kizárólag egymással alapított életközössége értendő, amelynek jellemzője a felek egymás iránti kötődése és kölcsönös támogatása, ezáltal tehát több egy egyszerű lakó- és gazdasági közösségnél.”¹⁸³

Ha szűkszavúan is, de a magyar jogalkotó beemelte már a Polgári törvénykönyv Záró rendelkezései közé is az élettársi kapcsolat definícióját (Ptk. 685/A. §). Ez alapján *élettársi kapcsolat áll fenn két olyan, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő személy között, akik közül egyiknek sem áll fenn mással házassági életközössége, bejegyzett élettársi életközössége vagy élettársi kapcsolata és akik nem állnak egymással egyenesági rokonságban vagy testvéri, féltestvéri kapcsolatban* (új Ptk. 6:514. §). A fogalmat az új Ptk. szó szerint veszi át és az élettársakra vonatkozó további rendelkezéseket állapít meg. Hosszas vita után azonban szerkezetileg nem egy részben, hanem kettébontva, a Családjogi és a Kötelmi jogi Könyvben helyezte el a jogalkotó a vonatkozó szabályokat. Ennek hátterében az a kérdés áll, hogy családjogi viszonyként értékelendő-e az élettársi kapcsolat. Az elfogadott törvény sajátos módon, az alapján differenciál, hogy az élettársaknak van-e közös gyermekük. Az új Ptk. Családjogi Könyvének élettársakat érintő különös szabályai ugyanis csak közös gyermek esetén tekintik az élettársakat jogi értelemben véve is családnak.¹⁸⁴ A minden élettársi kapcsolatra vonatkozó közös szabályok pedig a Kötelmi jogi Könyvben találhatók.

A német jogalkotó mindeztidáig sem az élettársi közösség fogalmát, sem annak legfontosabb vonatkozásait nem szabályozta. Megoldásra váró problémát jelentenek többek között olyan kérdések, mint az életközösség felbomlásakor egymással szemben fennálló vagyoni igények, az életközösség fennállásának reményében nyújtott juttatások visszakövetelése, a közös háztartás felszámolása vagy az élettárs vállalkozásában nyújtott tevékenység kiegyenlítése, de akár az élettársat a kórházzal szemben megillető tájékoztatási jog kérdése is, ha például balesetet szenvedett a másik fél.

Az élettársak ugyan szabályozhatják az életközösségükkel összefüggő kérdéseket szerződésben (Partnerschaftsvertrag), de erre ténylegesen csak nagyon ritkán kerül sor. Így kizárólag a jogalkalmazóra hárul a feladat, hogy törvényi rendelkezés hiányában is kielégítő megoldással szolgáljon az adott élettársi kapcsolatra nézve (pl. belső társaságként értelmezi a bírói gyakorlat az élettársi kapcsolatot).¹⁸⁵ Ez azonban sem dogmatikai, sem kiszámíthatósági szempontból nem vezet elfogadható eredményre. Jogpolitikai szempontból is sajnálatos, hogy a német jogalkotó nem ad egyértelmű eligazítást a házasságon kívüli együttéléssel kapcsolatos, évtizedek óta ismert problémákra. A jelenleg rendelkezésre álló jogi eszközökkel a kérdés egyáltalán nem, vagy csak jelentős nehézségek árán rendezhető.¹⁸⁶

¹⁸³ BVerfG FamRZ 1993, 168.

¹⁸⁴ KÖRÖS – MAKAI – SZEIBERT i.m. 292.

¹⁸⁵ Ehhez lásd részletesen GRZIWOTZ, HERBERT: *Rechtsprechung zur nichtehelichen Lebensgemeinschaft*. FamRZ 2003, 1417.

¹⁸⁶ Jogpolitikai szempontokkal kapcsolatos kritikát lásd részletesen SCHLÜTER–HECKES –STOMMEL: *Die gesetzliche Regelung von außerehelichen Partnerschaften gleichen und verschiedenen Geschlechts*. Deutsches und Europäisches Familienrecht (DEuFamR) 2000, 8.

WILFRIED SCHLÜTER – SZABÓ HELGA
ÜBERBLICK ÜBER DAS DEUTSCHE FAMILIENRECHT
(Zusammenfassung)

Die familiären Verhältnisse werden immer internationaler, daher lohnt es sich, einen Blick in das System einer anderen Rechtsordnung zu werfen. Unsere Abhandlung stellt die grundlegenden materiellen Regeln des deutschen Familienrechts für den ungarischsprachigen Leserkreis dar. Die Rechtsinstitute werden im Hinblick auf ihre Besonderheiten wiedergegeben, um den Interessenten einen Überblick über die Grundzüge des deutschen Familienrechts zu verschaffen. Durch die Einbettung der ursprünglichen Fachwörter im Text gilt der Beitrag gleichzeitig als fachsprachlicher Wegweiser.

Eingangs schildern wir die umfangreichen Neuerungen der letzten Jahrzehnte auf dem Gebiet des deutschen Familienrechts. Die Tragweite des Familienrechts wird durch das Verfassungsrecht bestimmt, daher schildern wir die verfassungsrechtlichen Wurzeln des Rechtsgebiets. Dem Eherecht und dem Kindschaftsrecht als Kerngebiete des Familienrechts schenken wir besonderes Augenmerk. Im eherechtlichen Teil erörtern wir in erster Linie die Eheschließung und -aufhebung, das eheliche Güterrecht, das Unterhaltsrecht bzw. das Institut des Versorgungsausgleichs. Das materielle Kindschaftsrecht regelt das Rechtsverhältnis zwischen Eltern und Kinder. Die Fragen der Abstammung, der Vaterschaft, der elterlichen Rechten und Pflichten sowie der Annahme als Kind stehen im Mittelpunkt des kindschaftsrechtlichen Kapitels unserer Abhandlung.

Anschließend werden die Besonderheiten der eingetragenen Lebenspartnerschaft und der nicht ehelichen Partnerschaft kurz zusammengefasst.

Bezüge zum ungarischen Familienrecht runden den Beitrag ab. Dabei wird auch auf den entsprechenden Vorschriften des neuen ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuchs verwiesen.